

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки

Кафедра психології
Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ПЕТРОВА ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 159.922.7:159.955

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

053 Психологія

ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра
Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ О. М. Петрова

Керівник роботи:
Потапчук Євген Михайлович
Доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
Голова Української асоціації сімейних психологів.

Науковий консультант
Можаровська Тетяна Вікторівна
кандидат психологічних наук,
доцент

Житомир – 2024

Висновок кафедри психології за результатами попереднього захисту:

Петрової Оксани Миколаївни

Протокол засідання кафедри

№ _____ від « ____ » _____ 2024 року

Завідувач кафедри психології

кандидат психологічних наук, доцент _____ Литвинчук Алла Іванівна

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Петрова Оксана Миколаївна захистила кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ Голощук Каріна Валеріївна

АНОТАЦІЯ

Петрова О. М. Розвиток креативності молодших школярів. - Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 « Психологія », ОПП « Практична психологія » - Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню розвитку критичного мислення, психологічних умов розвитку креативності молодших школярів.

Вибір цієї теми був зумовлений тим, що потреба в пізнанні виникає в людини в тому випадку, коли вона не може досягнути цілі за допомогою відомих їй способів дій, знань. Творчі здібності учнів початкової школи є умовою цілеспрямованої діяльності учня, у процесі якої відбувається переробка наявної й нової інформації, відкидання зовнішніх, випадкових або ж несуттєвих елементів від основних, внутрішніх. розвиток творчого мислення молодших школярів – це процес специфічний.

Ціль дослідження – теоретично обґрунтувати та дослідити особливості розвитку креативності молодших школярів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що обґрунтовано психолого - педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва: використання різних видів творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва; стимулювання творчої активності учнів; посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: вміння; дослідження; знання; критичне мислення; молодші школярі; навички; розвиток креативності; творча діяльність; творчий підхід.

ANNOTATION

Petrova O. Development of creativity of younger schoolchildren. - Qualification work on manuscript rights.

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 053 "Psychology", OPP "Practical Psychology" - Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The qualification work is devoted to the study of the development of critical thinking and the psychological conditions for the development of creativity of younger schoolchildren.

The choice of this topic was determined by the fact that the need for knowledge arises in a person when he cannot achieve the goal with the help of methods of action and knowledge known to him.

The creative abilities of primary school students are a condition for the purposeful activity of the student, in the process of which the processing of existing and new information takes place, the rejection of external, random or insignificant elements from the main, internal ones. the development of creative thinking of younger schoolchildren is a specific process.

The purpose of the research is to theoretically substantiate and investigate the peculiarities of the development of creativity of younger schoolchildren

The scientific novelty of the research results is that the psychological-organizational-pedagogical conditions for the development of creativity of younger schoolchildren by means of visual arts are substantiated: the use of various types of creative activity in visual arts classes; stimulation of students' creative activity; strengthening the motivation of creative activity of younger schoolchildren; taking into account the age and individual characteristics of primary school students in the educational process.

Keywords: skill; research; knowledge; critical thinking; younger schoolchildren; skills; development of creativity; creative activity; creative approach.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	10
1.1. Поняття «креативність» у науковій літературі: сутність, структура.....	10
1.2. Особливості розвитку креативності молодших школярів.....	16
1.3. Образотворче мистецтво як засіб розвитку креативності молодших школярів.....	21
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО - ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	27
2.1. Аналіз основних понять дослідження.....	27
2.2. Проблема формування творчої особистості у молодшому шкільному віці у психолого-педагогічній літературі.....	34
2.3. Потенціал технологічного підходу у питанні розвитку творчої особистості молодшого школяра	41
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	46
3.1. Вивчення стану розвитку креативності у молодших школярів.....	46
3.2. Психологічно - педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.....	60
3.3. Узагальнення результатів емпіричного дослідження.....	66
Висновки до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в нашій країні в останні роки виявили потребу в людях творчих, активних, наполегливих у досягненні результату, які здатні нестандартно вирішувати поставлені завдання, креативно та творчо мислити. Інтелектуально розвинені, креативні люди завжди представляли найвищу цінність для держави, тому що люди з високим інтелектуальним потенціалом впливатимуть на розвиток суспільства. Тому одним із пріоритетних напрямків реформування сучасної системи освіти є спрямованість на розвиток творчого потенціалу школярів, їхньої креативності.

Проблема розвитку та повної реалізації творчих здібностей та креативності кожної особистості визначена в державних документах, таких як Концепція Нової української школи, Закон "Про освіту", Державний стандарт початкової освіти, Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти. У цих документах відзначається, що творчий розвиток є необхідною умовою життєдіяльності людини та пріоритетним напрямком у формуванні гармонійної особистості. [20].

Використання креативного потенціалу дитини чи стимулювання її креативності, будуть створювати можливості підвищення ефективності діяльності молодшого школяра, і навіть підвищення успішності його навчання.

Одним із найефективніших засобів розвитку креативності молодших школярів є образотворче мистецтво. Проте, у сучасній школі на уроках образотворчого мистецтва вчителі початкових класів приділяють увагу в основному освоєнню основ малюнка, а розвиток креативності відходить на другий план через необхідність виконання основної програми і у зв'язку з недостатньою кількістю навчального часу, відведеного уроку образотворчого мистецтва. В зв'язку з чим перед педагогами постає пошук форм та методів роботи, які б допомагали кожній дитині виявляти свою індивідуальність,

сприяли максимальному розвитку творчих здібностей та креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Проблема розвитку креативності школярів досліджується у роботах з психології, педагогіки, педагогічної психології та психології творчості. Розвиток креативності проаналізовано багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Зокрема, феномен креативності досліджували Дж. Гілфорд, Х. Грубер, Р. Стернберг, Е. Торренс та ін.; питання розвитку креативності вивчали О. Антонова, І. Гриненко, Н. Добровольська, О. Дунаєва, О. Куцевол, Н. Міщенко, В. Моляко, С. Сисоєва, В. Фрицюк та ін; особливості формування креативності молодших школярів були предметом дослідження І. Полякова, О. Савченко, І. Шахіної, Т. Цимбал, Ю. Чапюк та ін.; окремі аспекти розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва розглядали Т. Близнюк, І. Демченко, О. Лобова, Л. Масол, М. Пічкур, О. Щолокова та ін. Водночас аналіз наукових праць із вказаної тематики, нормативних документів в галузі освіти свідчить, що проблема розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва є актуальною як в теоретичному, так і в практичному аспектах, що і обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження були сформульовані відповідно до мети:

1. З'ясувати сутність поняття «креативність» у науковій літературі.
2. Розглянути особливості розвитку креативності молодших школярів.
3. Проаналізувати можливості розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.
4. Дослідити стан розвитку креативності у молодших школярів. Визначити психологічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження - креативність молодших школярів.

Предмет дослідження – розвиток креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Гіпотеза дослідження - педагоги грають важливу роль у розвитку творчих здібностей учнів через організацію навчально-виховного процесу. Професіоналізм та вміння підбирати відповідні технології роботи мають велике значення для успішного впливу на розвиток творчості молодших школярів шляхом використання образотворчого мистецтва у процесі навчання.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали дослідження феномену креативності (Дж. Гілфорд, Х. Грубер, Р. Стернберг, Е. Торренс та ін.); особливості формування креативності молодших школярів (І. Полякова, О. Савченко, І. Шахіної, Т. Цимбал, Ю. Чапюк та ін.); окремі аспекти розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва (Т. Близнюк, І. Демченко, О. Лобова, Л. Масол, М. Пічкур, О. Щолокова та ін.).

Методи дослідження. У роботі було використано теоретичні (аналіз і синтез, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення); емпіричні (спостереження, опитування) методи, експеримент, математичні методи обробки отриманих результатів (кількісна та якісна інтерпретація).

Емпірична база дослідження. Учні 2 – А класу Ліцею міста Житомира № 6 ім. В. Г. Короленка загальною кількістю 25 дітей.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що обґрунтовано психолого -педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва: використання різних видів творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва; стимулювання творчої активності учнів; посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі.

Практична значущість одержаних результатів роботи полягає у поглибленні концептуальних поглядів на проблему креативності, визначенні особливостей розвитку креативності молодших школярів, в розширенні знань щодо розвитку зазначеного процесу засобами образотворчого мистецтва; матеріали дослідження можуть використовуватися вчителями початкових класів в роботі з учнями на уроках образотворчого мистецтва та в позаурочній діяльності.

Апробація та публікації результатів дослідження: Основні положення та результати дослідження були представлені у Колективних монографіях SCIENTIFIC MULTIDISCIPLINARY MONOGRAPH «THEORETICAL AND APPLIED FOUNDATIONS OF INNOVATION IN MODERN SCIENCE» («Теоретико-прикладні основи інновації в сучасній науці » (Decision No 02-2024/1) ; SCIENTIFIC MULTIDISCIPLINARY MONOGRAPH «SCIENCE IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE CHANGES» (« Наука в контексті інноваційних змін » (Decision No 05-2024/1). Статті містять дослідження, які відображають сучасні процеси та тенденції розвитку світової науки.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури, що налічує 78 назв, 5 додатків. Загальний обсяг роботи становить 93 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Поняття «креативність» у науковій літературі: сутність, структура

Дослідженню феномену креативності присвячено значну кількість наукових робіт. Теоретичну основу дослідження становлять роботи Дж. Гілфорда та Е. Торренса.

Проблема креативності знаходиться у центрі уваги психологів, педагогів вже достатньо тривалий час. Перші кроки у розв'язанні даного питання було зроблено ще у 1922 році психологом Д. Сімпсоном. Дж. Гілфорд був відомий психолог, який вперше ввів поняття креативності, розрізняючи конвергентне та дивергентне мислення. Конвергентне мислення передбачає здатність знаходити єдину правильну відповідь, тоді як дивергентне мислення спрямоване на генерацію багатьох можливих варіантів відповідей. Вивчення цих аспектів мислення відіграє важливу роль у розвитку досліджень креативності. [30].

Відомо, що процес творчості може включати різні етапи, від постановки завдань та виявлення проблем до вирішення задачі та висновку. Е. Торренс підкреслював важливість відчуття та розуміння труднощів як стимул для пошуку нових рішень та ідей, а також зазначав необхідність систематичного перегляду та перевірки гіпотез для досягнення успішних результатів у творчій діяльності. Отже, креативність (за Е. Торренсом) – це здатність до творчості; здатність усвідомлювати проблеми та протиріччя; відмова від стереотипних способів мислення; здатність продукувати нові ідеї та знаходити нетрадиційні способи розв'язання завдань; здатність формулювати гіпотези щодо відсутніх елементів ситуації [6].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження феномену креативності свідчить про відсутність єдиного розуміння змісту

цього поняття. Як латинський термін креативність – це «творчість», або «створення з нічого». Креативність сприймається як здатність до творчості, здатність породжувати, вигадувати неординарні, оригінальні речі, бачити свій творчий продукт по-особливому. Опрацювавши літературу з проблеми дослідження, дійшли висновку, що немає спільної думки щодо визначення поняття «креативність», подаються різні його тлумачення, такі як:

1) творча обдарованість, здатність до творчості (В. Антонішева, О. Антонова, О. Куцевол, С. Лі, С. Сисоєва);

2) сукупність спеціальних та загальних здібностей, можливостей, тобто якість особистості (Н. Лазаренко, І. Шахова та Т. Цимбал);

3) вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, націленість на відкриття нового та здатність створювати новий продукт (Є. Гергель, І. Гриненко, Н. Добровольська, О. Дунаєва).

В довідковій літературі (психологічні, педагогічні словники, енциклопедії) феномен креативності розглядають частіше з позицій творчої обдарованості та творчих здібностей особистості. Креативність - це здатність виходити за рамки звичайних меж і керуватися нестандартними ідеями та рішеннями в різних сферах життя. Вона виявляється у спроможності думати креативно, створювати нові концепції і вирішувати проблеми незвичним способом. Креативні люди можуть бути винахідливими, оригінальними та уміти дивувати інших своїми ідеями. [18, с. 181].

Креативність - це здібності людини до творчого прояву у мисленні, почуттях, спілкуванні та інших сферах діяльності. Ця здатність характеризує особистість загалом або її окремі аспекти, а також створені нею продукти і процес їх творення. Креативність є важливим та відносно незалежним фактором обдарованості, який недостатньо виявляється у тестах інтелекту та академічних досягненнях. Важливим аспектом креативності є не критичне ставлення до нового з позиції існуючого досвіду, але готовність до сприйняття чогось нового. [14, с. 269].

Креативність дійсно виявляється не тільки у творчих продуктах, а й у мисленні, почуттях та спілкуванні з іншими людьми. Це важлива якість, яка дозволяє нам пристосовуватися до змін у навколишньому світі, розвивати нові ідеї та розв'язувати складні завдання. Креативність може проявлятися у різних сферах життя, і важливо розвивати цю якість у собі для досягнення успіху. [18, с. 432].

З позицій обдарованості, здатності до творчості визначають креативність В. Антонішева, О. Антонова, О. Куцевол, С. Лі, С. Сисоєва.

Досліджуючи сутність поняття «креативність», О. Антонова визначає цю дефініцію як здатність до творчості, породження незвичних ідей, відхід від традиційних схем мислення та швидке розв'язання проблемних ситуацій [1, с. 28]. Подібної точки зору дотримується В. Антонішева, на думку якої креативність – здатність до творчості, до перетворення інформації при відмові стереотипних способів мислення [2].

Як основу творчої особистості, сукупність творчих задатків, що зумовлюють певний рівень розвитку творчих якостей особистості, характеризує креативність С. Сисоєва [43, с. 245].

На думку С. Лі креативність – це безмежні можливості людини для виявлення оригінальних ідей, вираження почуттів через різноманітні форми та види діяльності. Вона може характеризувати як саму особистість, так і її продукти та процес їх створення. Креативність є важливою складовою розвитку кожної людини, оскільки вона дозволяє наповнити життя новими ідеями та відкриттями. [31, с. 121].

Частина дослідників феномену креативності (Н. Курмишева, Н. Лазаренко, І. Шахова та Т. Цимбал) розглядають креативність як властивість особистості, загальні або спеціальні (у тому числі творчі) здібності. Так, Н. Лазаренко креативність розглядає як інтегративну якість особистості, що включає в себе творчі здібності індивіда, що впливають на самовизначення і творчий характер діяльності, характеризується готовністю і

здатністю до породження нових незвичайних ідей, пошуку нових підходів до вирішення відомих завдань, постановки та вирішення нових завдань [30].

Як творчі здібності індивіда розглядають дефініцію «креативність» І. Шахова та Т. Цимбал. Креативність розглядається ними як творча спрямованість особистості, що має творче (продуктивне) мислення і сукупність загальних і спеціальних здібностей, які визначають творчу діяльність і виявляються в ній [53].

Креативність - це дійсно важлива здібність, яка дозволяє людям створювати оригінальні цінності та приймати нестандартні рішення. Виділені сім ознак креативності, наведені у визначенні В. Моляко, відображають різноманітні аспекти та якості, які допомагають людям проявляти свою творчість. Оригінальність та фантазія допомагають генерувати нові ідеї, евристичність та активність сприяють їхній розвиток, а сконцентрованість, чіткість та чуттєвість допомагають перетворити ці ідеї на конкретний результат. Креативність - це справжнє багатство, яке може змінити світ навколо нас. [25]. Креативність дійсно вимагає поєднання оригінальності, стійкого інтересу, аналітичних здібностей та систематичності. Ці якості допомагають людині генерувати нові ідеї та знаходити нестандартні рішення проблем. [26].

Л. Шрагіна сутність поняття «креативність» визначає як творчі здібності людини, що проявляються в мисленні, характеризують особистість та забезпечують результат її активності [54].

Частина дослідників феномен креативності розуміє як процес створення чогось оригінального, незвичного. Так, Н. Добровольська вважає, що креативність може бути розглянута як здатність людини породжувати нові та нестандартні ідеї, шукати оригінальні рішення та думки, відхиляючись від традиційних схем мислення. Ця здатність може бути ключовою в розвитку інновацій та творчості у різних областях життя. [15]. Подібної точки зору дотримується Є. Гергель, на думку якого креативність –

це загальна творча здатність людини породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення проблем, створювати щось якісно нове [7].

Таким чином, у визначенні креативності вчені підкреслюють два аспекти: нове нестандартне бачення проблеми, пов'язане з народженням нових ідей, та здатність до творчості, яка передбачає певний рівень розвитку творчих здібностей.

В зв'язку з цим у межах нашого дослідження креативність будемо розуміти як властивість особистості, яка дозволяє людям створювати щось нове, незвичайне та оригінальне. Це здатність думати за межами звичайних рамок і знаходити оригінальні шляхи для досягнення поставлених цілей. Креативність виявляється в творчому процесі та може бути важливим чинником у досягненні успіху в різних галузях життя.

Розглянемо структуру та компоненти креативності. Аналіз наукових джерел з теми дослідження дає підстави стверджувати, що серед науковців немає єдиної думки щодо компонентів структури креативності. Дослідники, аналізуючи цю проблему, виділяють різні аспекти та різні структурні компоненти креативності. Зокрема, В. Павленко, досліджуючи підходи науковців до визначення структури креативності, прийшла до висновку, що у структурі креативності доцільно виокремити такі компоненти, як: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, конативний, особистісний [30, с. 26].

Модель Ф. Вільямса містить такі креативні фактори, як: когнітивно-інтелектуальні творчі фактори мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість) та особистісно-індивідуальні творчі фактори - афективно-чуттєві (здатність піти на ризик, складність, допитливість, уяву).

Креативність - це важливий аспект людської природи, який виявляється у здатності генерувати нові ідеї або концепції, розв'язувати проблеми та створювати щось унікальне. Дослідження В. Антонішевої розкриває, що креативність складається з трьох основних компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного та практично-діяльнісного. Кожен з цих компонентів

має свої важливі показники, які визначають рівень креативності людини. Когнітивний компонент передбачає уміння розв'язувати завдання, розуміння проблем, аналіз та синтез інформації. Емоційно-ціннісний компонент відіграє значну роль у формуванні інтелектуальних і творчих здібностей, а також інтересу до невідомого. Прийняття емоцій і цінностей може покращити навички вирішення проблем, сприяти творчості та спонукати цікавість до незвіданих територій. Практично-діяльнісний компонент полягає у здатності давати кілька правильних відповідей, умінні приймати думку інших, комбінувати і моделювати ідеї. Всі ці компоненти разом формують повну картину креативності людини [2, с. 14].

Дійсно, питання про структуру креативності досліджується в науковому середовищі дуже широко, і різні дослідники можуть мати різні погляди на це питання. Деякі вчені вважають, що креативність складається з різних компонентів, таких як експертність у конкретній області, здатність до уявлення нових ідей та оригінальність в їх реалізації. Інші дослідники розглядають креативність як процес взаємодії між особистісними і зовнішніми факторами. Важливою областю досліджень також є взаємозв'язок між креативністю та іншими психологічними якостями, такими як інтелект чи особистісне самовизначення. Проте мотиваційний, особистісний і когнітивний компоненти відображено у багатьох роботах з цієї проблеми. Багато дослідників цими компонентами і обмежуються. Проте, ми вважаємо, що в структурі креативності важливою складовою є процесуальний аспект (аналіз проблеми, пошук протиріч, розробка вирішення, реалізація творчого вирішення тощо). Тому в структурі креативності ми виділяємо і діяльнісний компонент, що включає творчу самостійність та здатність оптимізації своєї поведінки (вибір такої стратегії поведінки, яка призведе до позитивного результату, що дозволить реалізувати, втілити у життя реалізувати творчий задум).

Отже, структуру креативності у межах нашого дослідження будемо розуміти наступним чином:

1) когнітивно-емоційний компонент (дивергентне мислення, особливості темпераменту, експресивність, емоційна чутливість);

2) особистісний компонент (творчий потенціал, уява, критичність, незалежність, схильність до ризику, інтелектуальна активність);

3) мотиваційно-ціннісний компонент (потреба у творчій діяльності, суспільно-значущі мотиви діяльності, визнання цінності творчості);

4) діяльнісний компонент (створення творчих продуктів, предметів, виробів, творча самостійність).

Виділені нами компоненти вказують на напрями діяльності вчителя з діагностики та розвитку креативності учнів.

Узагальнюючи, слід зазначити, що більшість науковців розглядають креативність як, насправді, складний процес, який включає в себе декілька компонентів, які взаємодіють між собою. Когнітивно-емоційний компонент означає здатність генерувати нові ідеї та думки, діяльнісний компонент відображає здатність втілювати ці ідеї у життя, особистісний компонент відстежує внутрішні мотивації та характеристики особистості, мотиваційно-ціннісний компонент оцінює цінності та мотивацію, які підтримують та збуджують креативний процес. Всі ці компоненти взаємодіють між собою, створюючи унікальне здібності до творчості у кожної людини.

1.2. Особливості розвитку креативності молодших школярів

Для розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва обов'язковим є врахування їхніх вікових і психологічних особливостей.

Молодший шкільний вік характеризується як найбільш сприятливий для розвитку здатності дитини виділяти невідоме в проблемній ситуації і активно її вивчати. Пізнання дитини досягає дуже високого рівня розвитку, яке і забезпечує вільне засвоєння державних освітніх стандартів початкової школи. У цей період у школяра досить добре розвинений самоконтроль,

трудові уміння і навички, рольова поведінка, уміння спілкуватися з іншими людьми. Сформовано особистісні якості: інтереси, мотиви, здібності, риси характеру дитини, а також якості, пов'язані з виконанням нею різних видів діяльності. В період з 6 до 11 років відбуваються значні якісні зміни в психічних процесах (увазі, уяві, пам'яті, мисленні сприйманні), цілях і мотивах діяльності. Таким чином, молодший шкільний вік є сприятливим періодом для розвитку креативності особистості.

В процесі розвитку креативності молодших школярів необхідно враховувати зміни, що відбуваються в їхній психіці, а саме: враховувати особливості розвитку уяви, мислення, сприймання учнів молодшого шкільного віку.

Характерною рисою сприймання дітей молодшого шкільного віку є його порівняно мала диференційованість: учні неточно і помилково розрізняють подібні об'єкти за зображенням, зображення подібних предметів і самі подібні предмети [45].

В процесі розвитку креативності молодших школярів важливу роль відіграє уява, яка є необхідною передумовою творчої діяльності. Уява у молодших школярів стає більш яскравішою та набуває конкретності, поступово стає більш реалістичною. Отримує подальший розвиток творча уява: образи стають більш реалістичними, стримується неприборкана фантазія, що пов'язане з розвитком здатності контролювати і оцінювати образи уяви з позиції логіки.

Одним із компонентів креативності є мислення (дивергентне та конвергентне), отже мислення також має важливе значення під час розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Це дійсно цікавий та важливий етап у розвитку дитини. У молодшому шкільному віці діти починають розвивати словесно-логічне мислення, що дозволяє їм краще розуміти зв'язки між різними явищами та причинно-наслідковими зв'язками. Цей процес сприяє розвитку їхньої когнітивної функції та допомагає їм краще розуміти навколишній світ. Зміст понять і

узагальнень молодші школярі визначають в основному наочно за ознаками предметів, проте саме міркування стає складнішим, вони не обмежуються висловлюванням окремих думок, а починають формулювати цілий ряд взаємопов'язаних суджень, намагаються робити висновки [28].

Так, молодший шкільний вік дійсно має велике значення для розвитку основних розумових дій і прийомів. Під час цього періоду дитина формує свої когнітивні навички, які в майбутньому будуть використовуватися для усіх аспектів навчання й життя загалом. Несформованість цих дій може дійсно призвести до фрагментарних або неправильних знань, що ускладнює процес навчання та може вплинути на комунікативну компетентність дитини. Тому важливо стимулювати правильний розвиток розумових дій у дітей під час молодшого шкільного віку. Так, наприклад, при невмінні виділяти загальне і суттєве в учнів виникають проблеми з узагальненням навчального матеріалу: виділенням кореня в споріднених словах, коротким переказом тексту, розподілом його на частини, вибором назви тексту і т. ін. Тому вчитель має вчити учнів порівнювати, виділяти істотні ознаки предметів, робити узагальнення, що сприяє розвитку розумових операцій, які суттєво впливають на процес формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури у структурі креативності молодших школярів дозволив виокремити наступні компоненти: креативні здібності, креативне мислення, креативну уяву. Всі зазначені компоненти взаємопов'язані та можуть розвиватися в процесі навчально-творчої діяльності одночасно.

Структура креативних здібностей включає такі компоненти: дивергентне мислення, здатність генерувати велику кількість ідей, творчу мотивацію, натхнення, володіння прийомами творчості тощо. У період молодшого шкільного віку, як зазначає Л. Корольова, відбуваються зміни в структурі креативних здібностей дитини: виділяються внутрішні та набуті передумови творчості, такі як, «додаткова мотивація, характерологічні

особливості, творчі вміння та ін.» [25]. Дитина готова осмислити свої можливості, а також до неї приходить усвідомлення, що вона цікава іншим своїми знаннями і вміннями. Творчість дитини у цьому віці є не тільки результатом, а й мотивами, відносинами, переживаннями та іншими формами прояву особистісних якостей.

Креативне мислення молодших школярів є особистісною характеристикою, що полягає у здатності породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення[44, с. 64].

І. Воронюк було виокремлено такі психолого-педагогічні особливості розвитку креативного мислення молодших школярів: активне розширення сфери пізнаного і внаслідок цього розвиток творчої сфери, що черпає матеріал зі сфери досвіду; розвиток мислення от емпіричного (маніпулювання об'єктами, наглядно-дієва форма, оперування представленнями) до теоретичного (оперування абстрактними узагальненнями); усвідомлення дитиною своєї здатності самостійно формувати творчий потенціал, націленість на саморозвиток; розвиток процесуального компонента творчого мислення та створення зв'язку мислення зі своєю увагою, увагою, сприйняттям, пам'яттю; перехід творчого мислення більш високий етап. І. Воронюк зазначає, що креативне мислення молодших школярів відрізняється активністю, яка має часом спонтанний і безсистемний характер, досить стійкою системою зв'язків між психічними процесами, творче мислення багато в чому спирається на уяву, ґрунтується на пізнавальній мотивації [5].

Науковці зазначають, що формування та розвиток креативності залежить не тільки від вікових особливостей особистості (а саме: особливостей розвитку уяви, мислення, творчих здібностей), а й від зовнішніх умов розвитку особистості.

Дослідники розвитку креативності (А. Іванченко, В. Павленко) виділяють низку умов, що допомагають розвинути креативні задатки у дітей

молодшого шкільного віку. У психолого-педагогічній літературі, щоб розвивати творчі здібності молодших школярів, рекомендується створювати комфортну психологічну обстановку, мотивувати їх до навчання, забезпечувати коректний педагогічний супровід, поєднувати різні форми роботи, створювати ситуації успіху, підтримувати самостійність в виконанні творчих завдань, диференціювати завдання за складністю та змістом, а також забезпечувати послідовність і системність у їх розвитку. Ці умови допомагають дітям розкрити свій творчий потенціал та розвинути його належним чином. [36].

Творчість не існує сама по собі, вона зумовлена таким чинником, як рівень мотивації досягнення або мотивації, спрямованої на змагання. Адже зовнішні мотиви є негативними чинником, який лише ускладнює процес творчості, розвиток творчих здібностей. Підтвердження цього знаходимо у роботах О. Антонової, наявність у випробовуваного мотивації досягнень, мотивації змагання чи мотивації соціального схвалення утруднюють прояви творчих здібностей, блокують самоактуалізацію [1, с. 8].

На думку В. Андрієвської, основа творчості – «легкість утворення несподіваних асоціацій» [9, с. 61]. Останні, як відомо, утворюються у процесі та результаті мислення.

Основними факторами (чинниками), що впливають на розвиток творчих здібностей молодшого школяра є: особистість автора нового продукту або нових ідей, середовище, умови, у яких розвивається творча діяльність.

У структурі творчих здібностей, що розглядається як система, доцільно виділити декілька основних підструктур: наслідувальна, конструктивна, творча. Цей процес також може мати за основу такі компоненти, як формування задуму та його реалізація. Автор також повинен вирізнятися певними інтелектуальними здібностями, властивостями темпераменту, відповідним віком, характером. Також важливо відзначити і те, що

середовище і умови з відповідним оточенням, колективом, і провідними мотивами вияву спонукають учнів до творчості.

Таким чином, молодший шкільний вік сприймається як найбільш сенситивний період у розвитку креативності, оскільки саме в цьому віці за умови збереження допитливості, прагнення до пізнання відбувається розвиток усіх когнітивних процесів (зокрема мислення), уяви, мотиваційної сфери, індивідуальності.

1.3. Образотворче мистецтво як засіб розвитку креативності молодших школярів

Найбільш ефективним засобом розвитку творчих здібностей, креативності молодших школярів є образотворче мистецтво.

Образотворча діяльність є складовою культури людини, тому що займаючись мистецтвом, людина не тільки опановує практичні навички, а й виховує свій смак, набуває здатність знаходити красу в буденному, і навіть розвиває свої психічні процеси. Образотворча діяльність розвиває вміння спостерігати, аналізувати; творчі здібності, художній смак, уяву, естетичні почуття (уміння бачити красу форм, рухів, пропорцій, кольору), сприяє пізнанню навколишнього світу, становленню гармонійно розвиненої особистості, розвиває органи почуттів і особливо зорове сприйняття, засноване на розвитку мислення. Звідси випливає, що уроки образотворчого мистецтва як основного виду образотворчої діяльності, потрібні і дуже важливі в системі загальної освіти. Крім того, саме уроки образотворчого мистецтва мають широкі можливості в процесі розвитку креативності молодших школярів.

Розглянемо засоби образотворчого мистецтва, що позитивно впливають на дивергентне мислення дітей молодшого шкільного віку, а, отже, сприяють розвитку їхньої креативності. Серед багатьох видів образотворчого мистецтва, що сприяють розвитку креативності молодших школярів,

найпоширенішими є малювання, ліплення, аплікація, конструювання, графіка нетрадиційні прийоми.

Малювання – це «мистецтво зображення певного предмета, візерунка, портрета або явища на площині різноманітними художніми техніками (олівець, перо, фарби тощо)» [34].

Відповідно до навчальної програми з образотворчого мистецтва, учні початкових класів знайомляться з декоративним малюванням. Заняття декоративним малюванням у початковій школі сприяють розвитку креативності учнів. Адже, малюючи зі зразка, вони знайомляться з різними композиціями, найпростішими елементами візерунка, а також засвоюють необхідні навички; складаючи ж візерунки самостійно, діти вчаться творчо застосовувати знання, вміння та навички, отримані при малюванні зі зразка.

Навчальною програмою з образотворчого мистецтва передбачено з першого класу малювання з натури. Малювання з натури є важливим засобом розвитку креативного мислення молодших школярів, адже, опираючись на наочність (предмет, який учень має зобразити), відбувається процес активної мисленнєвої діяльності від конкретного до абстрактного та навпаки.

З першого класу програмою з образотворчого мистецтва передбачено малювання за обраною темою. Заняття малювання на обрану тему сприяють, перш за все, розвитку творчої уяви учнів, адже учні мають, перш за все, уявити сюжет, що мають зобразити.

Ліплення – це діяльність, що дозволяє надати форму пластичному матеріалу (пластиліну, глині та ін.) за допомогою рук і допоміжних інструментів – стеків тощо [23].

На основі аналізу навчальної програми з образотворчого мистецтва, можна зробити висновок, що на заняттях використовується два види ліплення: ліплення з натури та ліплення за уявою.

Основне завдання ліплення за уявою – розвиток оригінальності мислення. Цей вид навчальної діяльності побудований на активності, самостійності, ініціативності учнів. Тому на уроці ліплення за уявою діти

вчатися аналізувати предмети, представляти художній образ, що і сприяє розвитку креативності.

Найефективніше розвиваються творчі здібності, на думку Л. Масол, у технології засобом аплікації [34]. Аплікація – це «створення художніх зображень наклеюванням, нашиванням на тканину або папір різнокольорових шматочків будь-якого матеріалу (тканина, папір, хутро, соломка тощо); зображення, візерунок, створений таким способом» [39]. Ця діяльність заснована на вирізанні, накладенні і закріпленні різних форм на певному фоновому матеріалі. Аплікація може бути предметною; сюжетною, декоративною. У роботі з аплікацією школярів знайомлять з різноманітними матеріалами, техніками вирізання, прикріплення деталей, створенням різних колажів, сюжетних аплікацій. У процесі роботи з різноманітними матеріалами молодшим школярам надається можливість для прояву і розвитку своїх творчих здібностей, оскільки вироби з паперу, тканин, соломки та інших матеріалів можуть бути найрізноманітнішими. Тому аплікація є ефективним засобом розвитку креативності молодших школярів.

Конструювання – це практична діяльність дітей, спрямована на отримання певного, заздалегідь задуманого продукту. Конструювання в молодшому шкільному віці тісно пов'язане з грою і є діяльністю, що відповідає інтересам дітей. Продукти дитячого конструювання, як правило, призначаються для практичного використання в грі [27].

Кінцевим результатом образотворчої діяльності стає її продукт, що має конструктивні характеристики та представлений у певній формі вираження. Розвиток креативності молодших школярів через образотворче мистецтво є дуже важливим процесом. Використання різних засобів та можливостей образотворчого мистецтва може значно підвищити ефективність навчання та сприяти розвитку уяви та творчих здібностей дітей. Важливо створити умови для творчості та відкритості до нових ідей у молодших школярів, щоб вони могли вільно виражати свої почуття та емоції через мистецтво, проявом

дитиною індивідуальної активності при виконанні творчих та практичних завдань – доборі кольору, форми, композиції тощо.

Отже, засоби образотворчого мистецтва мають широкі можливості для розвитку креативності молодших школярів. Це пояснюється тим, що створення продукту в результаті образотворчої діяльності потребує творчої активності, стабільного та творчого мислення, уяви, уваги, самостійності та ініціативи.

Висновки до розділу 1

У першому розділі проаналізовано поняття «креативність», визначено структуру та компоненти креативності; з'ясовано особливості розвитку креативності молодших школярів; розглянуто образотворче мистецтво як засіб розвитку креативності молодших школярів.

Креативність, відповідно до результатів аналізу наукової літератури, це властивість особистості, яка виявляється під час творчого процесу шляхом здатності створювати незвичайні та оригінальні продукти за допомогою унікальних способів вирішення поставлених завдань. Опрацювання наукових джерел дало підстави стверджувати, що в структурі креативності містяться когнітивно-емоційний (дивергентне мислення, особливості темпераменту, експресивність, емоційна чутливість); особистісний (творчий потенціал, уява, критичність, незалежність, схильність до ризику, інтелектуальна активність) мотиваційно-ціннісний (потреба у творчій діяльності, суспільно-значущі мотиви діяльності, визнання цінності творчості) та діяльнісний (створення творчих продуктів, предметів, виробів, творча самостійність) компоненти. Виділені компоненти вказують на напрями діяльності вчителя з діагностики та розвитку креативності учнів.

Зважаючи на предмет нашого дослідження було уточнено, що поняття "креативність молодших школярів" відображає найбільш сенситивний період у розвитку креативності, оскільки саме в цьому віці за умови збереження

допитливості, прагнення до пізнання відбувається розвиток усіх когнітивних процесів (зокрема мислення), уяви, мотиваційної сфери, індивідуальності. Визначено, що креативність молодшого школяра є важливою складовою їхнього навчального процесу. Ця здатність до творчої спрямованості і самостійного вибору допомагає дітям розвивати свої таланти і здібності. Коли молодший школяр може розвинути свою креативність, він може створити нові ідеї та продукти, які відображають його унікальний підхід до навчання. Це важливо не лише для особистого розвитку дитини, але й для розвитку суспільства в цілому. З'ясовано, що структура креативності молодших школярів складається з наступних компонентів: креативні здібності, креативне мислення, креативну уяву. Креативні здібності у молодшого школяра включають в себе здатність думати нестандартно, творчо та оригінально. Вони допомагають учню ефективно вирішувати завдання, проблеми і розвивати свій творчий потенціал. Ці здібності є важливими для успішної навчально-творчої діяльності і можуть бути розвинуті через спеціальні завдання та вправи. Вони розкриваються і розвиваються у процесі цієї діяльності та включають такі компоненти: дивергентне мислення, здатність генерувати велику кількість ідей, творчу мотивацію, натхнення, володіння прийомами творчості тощо. Креативна уява – це створення нових образів без опори на готовий опис чи умовне зображення. Ця уява полягає у самостійному створенні нових образів. Вона пов'язана із творчою діяльністю людини. Креативне мислення у молодших школярів є важливою особистісною якістю, яка допомагає їм генерувати нові ідеї та знаходити оригінальні рішення. Важливою є здатність відступати від традиційних шаблонів та діяти творчо. Дослідження показують, що всі ці аспекти креативності у дітей взаємозв'язані і можуть розвиватися одночасно через навчально-творчі заняття. Встановлено, одним із ефективних засобів розвитку критичного мислення молодших школярів є образотворче мистецтво, адже саме образотворча діяльність розвиває вміння спостерігати, аналізувати; творчі здібності, художній смак, уяву, естетичні почуття, сприяє

пізнанню навколишнього світу, становленню гармонійно розвиненої особистості, розвиває органи почуттів і особливо зорове сприйняття, засноване на розвитку мислення.

Таким чином, використання всіх засобів і можливостей того або іншого виду образотворчого мистецтва та включеність дитини до творчості є дієвим механізмом розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО - ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Аналіз основних понять дослідження

Проблема творчої особистості досліджувалася та досліджується з позицій різних наук та напрямів. У своїй роботі акцентуємо увагу на психолого-педагогічних дослідженнях.

Особливості аналізу проблеми розвитку творчої особистості учня визначаються тим змістом, який вкладається в це поняття. Тому основними складовими терміну є такі, як: «творчість», «творче мислення», «креативність», «роль психічних процесів у формуванні творчої особистості учня початкових класів».

Творча особистість також характеризується належним рівнем розвитку творчого мислення. З цієї позиції О. Савченко зазначає, що творче мислення пов'язане із осмисленням певних знань, із постановкою гіпотез, розглядом різноманітних варіантів вирішення цієї проблеми [52, с. 12]. На її переконання, процес творення нового слід також визначати як вищу форму діяльності особистості, що потребує тривалої підготовки, відповідного рівня інтелекту та ерудиції. Творчість є основою людського буття, джерелом матеріальних і духовних благ. О. Савченко також вважає, що методами дослідження творчості є: спостереження, самоспостереження, біографічний метод, метод вивчення результатів діяльності, тестування, метод анкетування і метод експерименту. Ці методи дослідження можуть бути важливими для розуміння та аналізу творчої діяльності людини. На думку дослідниці, будь-який творчий процес – це прояв і втілення оригінальності, яка є єдиною у своєму вияві, такої, якої досі не існувало, тієї, яка не може відтворитися в аналогічному вигляді або при повторному спостереженні [53, с. 5].

Психологи (І. Біла, Т. Білик, М. Жалдак, О. Хомик) вважають, що кожна творча особистість має свої унікальні характеристики, які допомагають їй проявляти свою креативність. Деякі з найважливіших рис цих осіб включають у себе креативність думок, здатність до висування нестандартних ідей та ризикових пропозицій, розвинену фантазію та уяву, здатність до пошуку рішень у складних ситуаціях, а також готовність вирішувати проблеми та подолання шаблонності мислення. Також важливою складовою успішного творчого процесу є здатність виявляти суперечності у створенні нового та адаптувати свої знання та досвід для вирішення нових завдань; хист до саморегуляції та відповідної рефлексії у процесі творчості [8, с. 44].

Творчість - це важлива риса особистості, яка виявляється у здатності генерувати нові ідеї та концепції, які можуть мати велике значення для суспільства. Для розвитку творчої особистості дійсно потрібна комбінація теоретичних знань і практичного досвіду, що дозволяє розширювати горизонти та досліджувати нові сфери. Також важливо мати відкритий розум і вміння співпрацювати з іншими, щоб сприяти обміну ідеями та створенню чогось цінного для суспільства.

Здібності школярів дійсно відображають рівень їх творчості та готовності до виконання різних видів діяльності. Індивідуально-психологічні особливості відображаються через їхню готовність до успішного виконання завдань. Кращий розвиток цих здібностей можливий через інтеграцію та генералізацію психічних процесів, їхніх властивостей, відношень, дій та систем, що відповідають вимогам діяльності. [3, с. 118].

Рис. 1.1. Складові процесу творчості

Особливості творчого процесу виявляються в процесі оволодіння діяльністю в тому, наскільки швидко і ґрунтовно індивід при інших рівних умовах легко і міцно оволодіває засобами організації і здійснення цієї діяльності.

Дослідник В. Алфімов, підкреслює, що різноманітні здібності людини пов'язані з її загальною спрямованістю та стійкістю схильностей до певної діяльності. Використання різних здібностей може привести до досягнень в різних сферах, тоді як одна здібність може бути ключем до успіху в різних видах діяльності. Це дає можливість виправдати широкий спектр здібностей особистості. [7, с. 12].

О. Пометун та О. Піроженко переконують, що здібності людини залежать від середовища, життєвого шляху та особливостей будови організму. Це підкреслює індивідуальність кожної людини, адже хоча є загальні психологічні здібності, загальні риси завжди поєднуються з особистісними особливостями. І, звісно, здібності постійно розвиваються в людини та важливі у стимулюванні та розвитку здібностей у житті. [29, с. 67].

Б. Москаленко вказує на те, що творчість має такі рівні вияву, як: репродуктивний, який виявляється у прямому відтворенні дій та способів діяльності [43, с. 45]. Це виявляється у тому, що учень може відтворити

інформацію у готовому вигляді, давати готові визначення, описувати, виконувати завдання педагога за зразком; конструктивний рівень, за яким школяр здійснює не лише засвоєння готових знань та їх відтворення, але й перетворення. Цей процес відбувається через перенесення відомих учневі способів дій на ситуації за принципом аналогії. Найвищим рівнем є творчий, який передбачає процес безпосередньої творчої діяльності учнів.

Проте, нами були виділені основні складові, а також умови формування творчої особистості у молодшому шкільному віці.

У молодшому шкільному віці творчі здібності дитини мають свої компоненти, їх показники та відповідну структуру. Саме до таких складових варто відносити: когнітивну, емоційну, мотиваційну та поведінкову (рис. 1.2).

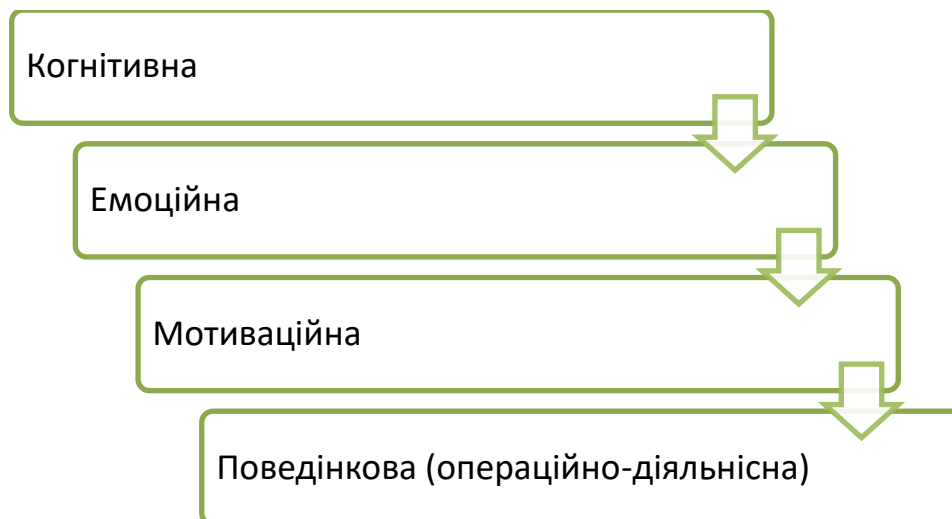

Рис. 1.2. Складові творчих здібностей у молодшому шкільному віці; складено за [52, с. 111]

Розглянемо кожен із них детально.

Когнітивний компонент творчих здібностей передбачає:

- знання та пізнання дитини, здатність до успішного виконання певних дій;
- навички, які включають здатність дитини виконувати дії та операції самостійно, без сторонньої допомоги. Ця складова є засобом реалізації школяра у будь-якій сфері діяльності [62; 64].

Отже, беручи за основу свої власні знання та накопичений досвід, учні шукають та пропонують рішення із поставлених перед ними завдань. Такі ідеї характеризуються неповторністю, новизною, оригінальністю. У молодшому шкільному віці зростає рівень дослідницьких умінь та навичок дітей, які є основою їх творчості [6, с. 38]. У зв'язку із цим, діти вчаться ставити перед собою цілі, формулювати гіпотези, здійснювати самостійний пошук рішень, робити причинно-наслідкові зв'язки, а також добір найбільш підходящих варіантів вирішення завдання – ці умови розвивають творчі здібності учнів. Такий показник творчого мислення, як швидкість, дає змогу школяреві продукувати велику кількість ідей, оригінальність дозволяє школяреві давати відповіді, які вирізняються новизною, неповторністю, та як наслідок, оригінальністю задуму, абстрактність дає змогу вигадувати назви, які виходять за межі уяви дитини (у процесі виконання малюнка або іншого твору) через операції синтезу та узагальнення.

Такі умови реалізуються через постановку проблемних ситуацій, розвиненістю уяви та наочно-образного мислення. Саме наочно-образний тип мислення варто вважати важливим показником розвитку творчих здібностей учнів [45, с. 160]. Цей тип мислення передбачає вміння дітей до оперування різноманітними образами, уявленнями у процесі розв'язання навчальних завдань. На думку дослідників, мислення учнів у цей період набуває рис узагальненого характеру, здатне до вияву суперечностей та протиріч.

Саме розумовий розвиток школяра визначає рівень розвитку його творчих здібностей. Визначальними показниками рівня сформованості творчих здібностей учня за цим компонентом є успішне вирішення завдання або наявність продукту творчості школяра.

Емоційний компонент творчих здібностей характеризується позитивним ставленням учня до діяльності, яка передбачає творчий характер, до власних емоційних вражень у процесі такої діяльності, до педагога та ін. Основою формування таких вражень є особистість дорослого (батьків) у більш ранньому віці життя дитини. На думку дослідників [65; 66], важлива

роль у формуванні цього компонента належить можливості учня до емоційного самовираження. Основне завдання дорослого – це підтримувати та схвалювати ці емоційні вияви у поведінці дитини [66, с. 74]. У зв'язку із цим дорослий повинен бути своєрідним «творчим зразком», «творчим еталоном» для дитини.

До іншого значимого показника сформованості емоційного компонента творчих здібностей, варто відносити спектр емоційних переживань, які виникають безпосередньо у процесі творчості учня, у здійсненні дій та операцій, що пов'язані із творчістю у процесі музичної, художньої творчості. На погляд вчених [66; 69], емоційні переживання, які мають сильний і конструктивний характер, мають беззаперечний вплив на активізацію розумових процесів дитини, на підвищення рівня її інтересу до або ж прийняття творчих рішень. вияву творчості, створення нового оригінального продукту. До таких переживань емоційного змісту можна віднести, наприклад, жести, міміку, емоційність або експресію у передачі образу музичного або художнього твору.

Мотиваційний компонент, який визначається системою переважаючих мотивів до відповідної діяльності (позитивних, які належать до внутрішніх стимулів самої людини, або ж негативних, які мають зовнішній вияв (за настанови, наказу), які не виходять із внутрішніх переконань особистості. На думку Дж. Гілфорда, Л. Фестінгера, цей компонент передбачає також інтереси, стимули, потреби школяра [70; 77]. За допомогою цього компонента можна визначити рівень значимості творчої діяльності для учня, а також бажання продукувати нові ідеї, рішення, образи та ін. Найголовніше завдання дорослого, – сформувати мотив досягнення в учня, який би спонукав його до творчості. Належний рівень розвитку цього компонента також передбачає бажання учня виявляти творчість як на заняттях, так і у позаурочний час (у виставках, у гуртковій роботі, вдома та ін.).

На думку (Я. Пономарьова, М. Смульсона), мотивація та творчі здібності учня перебувають у тісному взаємозв'язку: чим вищий рівень

позитивної мотивації учня, тим вищим є рівень його інтелектуальних досягнень [61, с. 24].

Із рівнем зростання значимості творчої діяльності та мотивів, пов'язаних з нею, зростає рівень оригінальності, креативності особистості.

Діяльнісно-поведінковий компонент творчих здібностей передбачає наявність дій та операцій, пов'язаних із виявом творчих здібностей у діяльності, здатність до імпровізації, а також вміння створювати різні варіанти оригінального продукту. Також цей компонент передбачає вміння школяра дотримуватися певних етапів та технік у виконанні певного продукту чи твору мистецтва (наприклад, вміння відтворювати лінії, тони, форми предмета, володіння нотною грамотою, ладовим чуттям, ритмом та ін). Тобто діяльнісна сторона вияву творчих здібностей молодшого школяра передбачає не лише певні знання, але й дії, які з цим пов'язані (тобто технічний бік творчості). Вченими [79; 80] встановлено, що інтелектуальна складова здібностей має прямий зв'язок та вплив на розвиток процесуальної складової здібностей. Тобто, без усвідомлених міцних знань, володіння певними навичками та вміннями, неможливо виявити їх у практичних діях, які передбачає процес творчості учня.

Творчі особистості часто мають гнучкий розум, вони відкриті для нових ідей і мають здатність генерувати унікальні продукти або концепції. Вони можуть бути винахідливими та інноваційними в своїх підходах до розв'язання проблем або створення нових речей.

У структурі творчої діяльності, що розглядається як система, доцільно виділити декілька основних підструктур. Варто також зазначити, що у кожній з них можна виділити складові. Цей процес також може мати за основу такі компоненти, як формування задуму та його реалізації. Автор також повинен вирізнятися певними інтелектуальними здібностями, властивостями темпераменту, відповідним віком, характером.

Основними факторами, що впливають на процес творчої діяльності особистості є: особа творця, середовище, умови, у яких розвивається творча

діяльність, бажання і воля, розвинена мотиваційна складова, а також здатність особистості аналізувати наслідки своєї діяльності, її ефективність та ін.

Основу творчих здібностей учнів початкових класів складають такі компоненти, як: когнітивний, який має за основу знання, вміння та навички школяра у певному виді творчої діяльності; емоційний, який передбачає позитивне емоційне ставлення школяра до процесу творчості, до своїх творчих результатів і досягнень; мотиваційний, за яким в учня переважають певні мотиви творчої діяльності (позитивні: пізнавальні, мотиви досягнення та ін.); поведінковий, який передбачає здатність школяра виявляти свої знання, вміння та переконання у творчій діяльності, здатність пропонувати різні варіанти щодо ідеї створення певного творчого продукту, вміння учня дотримуватися техніки, етапів виконання виробу та ін.

2.2. Проблема формування творчої особистості у молодшому шкільному віці у психолого-педагогічній літературі

Проблема розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку дедалі більше набуває актуальності. Адже формування творчої особистості молодшого школяра, що вміє критично і нестандартно мислити, дійсно є одним із пріоритетних завдань психолого-педагогічної науки на сучасному етапі. Розвиток критичного мислення та здатності до творчого розв'язання завдань сприяє не лише академічному успіху, але й розвитку особистості в цілому. Важливо створити умови для пошуку альтернативних рішень, заохочувати виявлення і висловлення власних думок та підходів до вирішення проблем. Це допоможе дітям розвивати творчу уяву, аналітичні та аргументаційні навички, а також збагачувати свій світогляд.

Проблема формування творчої особистості учня початкової школи молодшого шкільного віку була розглянута у працях таких видатних педагогів минулого й сучасності, як: Ш. Амонашвілі, С. Русової,

В. Сухомлинського, О. Антонової, В. Андрієвської, В. Антипець, О. Дубасенюк та інших.

Дослідження Дж. Гілфорда, Е. Торенса свідчать про те, що молодший шкільний вік – досить сприятливий період для розвитку творчої особистості: здібностей і задатків, які є у дитини. Основою формування здібностей є розвинена уява, спостережливість, мислення. Це сенситивний період для накопичення знань дитиною, які є складовою її творчості. Головним чинником розвитку здібностей дитини у творчості є її навчальна діяльність, а також більш свідоме ставлення до процесу навчальної діяльності у міру дорослішання особистості [78, с. 134].

На думку вченого, у цей період позитивне емоційне ставлення в учня до накопичення знань та позитивне емоційне ставлення до діяльності виступають основою творчості [15, с. 16].

Важливу роль має здатність дитини запам'ятовувати, відтворювати, накопичувати інформацію. Цей процес безпосередньо пов'язаний із такими складовими, як операційно-технічна, а також мотиваційна, адже вони визначаються вимогами особистості до самої себе та віковими потребами до отримання знань, вмінням виконувати певні дії, операції. Ці процеси знаходяться у взаємовпливі та у взаємозалежності. Без повноцінного розвитку якогось із них, неможливий розвиток творчих здібностей учня [25, с. 111].

Через знання у дитини розвиваються уміння та навички до оволодіння певними способами та варіаціями дій, що стає основою самостійності, розвитку всіх пізнавальних процесів дітей, завдяки чому дитини вчиться мислити гнучко, критично, оригінально. З цього приводу Г. Костюк зазначав: «узагальнені знання стають складовими здібностей, утворюючи вміння людини оперувати ними при вирішенні нових завдань» [28, с. 318].

До індивідуальних чинників формування творчої особистості учнів початкової школи варто відносити характер, темперамент, волюву регуляцію, властивості уваги та ін. За цих умов здатність школяра до

емоційної саморегуляції є досить нестабільною, що з одного боку, є негативним явищем, адже дитина не може довго концентрувати свою увагу на певному об'єкті, явищі чи процесі, але з іншого боку, як зазначають ці дослідники, школяр схильний виявляти в такий спосіб жвавість сприйняття [10, с. 21]. Саме ця умова є рушійною силою для формування позитивного емоційного відгуку у дітей щодо процесу творчості.

На розвиток творчих здібностей учнів чинить вплив такий фактор, як «вікова чутливість». Це виявляється у специфічних реакціях дитини на певні явища, у більшому або меншому рівні вияву уяви, уваги, фантазії [37, с. 15]. Ця особливість має вираження відповідно до міри дорослішання дитини. Це свідчить про те, що творчі здібності дитини можуть найбільш яскраво розвиватися у певні періоди життя дитини у найбільш сприятливий спосіб.

На значимість інтелектуального розвитку дітей: їх знань, вміння до накопичення та відтворення інформації, як на чинник розвитку їх здібностей у творчості. Ці знання необхідні для розвитку словесно-логічного мислення дітей [15, с. 10]. Ці поняття мають за основу життєвий досвід дитини, який вчений називав «побутові поняття», які безпосередньо пов'язані із науковими поняттями. Отже, навчальні завдання та їх умови передбачають розвиток в учнів понятійного або теоретичного мислення, яке дає змогу учневі вирішувати ці завдання та, водночас, бути зорієнтованим як на внутрішні властивості і зв'язки об'єктів, так і на зовнішні.

Також варто зазначити, що передумовами до вияву творчості учнями є швидкість та оригінальність їх думок, вміння учня бути оригінальним, кмітливим, точним і сміливим у своїх діях, які передбачають творчий характер.

На думку психолога В. Антипця, мислення молодшого школяра визначається особливостями цього віку: воно має частково наочний характер, перехід від мимовільного до довільного запам'ятовування, а також новоутворення цього віку – перехід до опосередкованої малоконтрольованої

поведінки, до внутрішніх мотивів та рефлексії, що формується, передусім, у процесі навчальної діяльності [1, с. 280].

Процес творчості у молодшому шкільному віці розглядається як трирівнева структура (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Рівні та показники творчої особистості учня

Рівні мислення	Зміст поняття
<i>1 рівень – інтуїтивний</i>	розпізнавання абстрактних об'єктів у зв'язку з іншими об'єктами через інтуїцію.
<i>2 рівень – пізнавальний</i>	зосередження на самому об'єкті, його властивостях та характеристиках, замість його взаємовідносин з іншими об'єктами чи системами
<i>3 рівень – інтелектуальний</i>	це своєрідний спосіб розуміння складних понять та відносин з міркуванням на рівень нашого інтелекту.

У процесі мислення, під час узагальненого й опосередкованого пізнання навколишньої дійсності в діалектиці протиріч та єдності його складових, роль яких у певній розумовій діяльності може бути виражена по-різному. У процесі творчої діяльності можна виділити два основні види мислення: творче (продуктивне) та репродуктивне. Творче мислення передбачає здатність до генерації нових ідей, рішень, концепцій та підходів, тоді як репродуктивне мислення орієнтоване на відтворення вже існуючих знань, практик або ідей. Обидва види мислення є важливими у процесі розв'язання завдань, проте вони вимагають відмінних підходів та навичок. Процес творчості учня обумовлений розвитком його мислення. Мислення особистості виявляється через наочність, оперативність, предметність, цілеспрямованість та інші характеристики. Наочність означає відображення об'єктів світу через відчуття та сприйняття. Оперативність мислення полягає в здатності виконувати операції конкретизації, узагальнення, систематизації та абстрагування. Предметність включає власну інтерпретацію та перебудову процесів. Цілеспрямованість інтелектуальної діяльності виявляється у свідомому напрямі розвитку творчих здібностей учня. [14; 16].

До інших характеристик творчої особистості учня слід відносити:

швидкість мислення - це важливий аспект в розвитку когнітивних функцій людини. Вона визначає кількість ідей та рішень, які людина може сформулювати, обробити та висловити за певний період часу;

гнучкість мислення – здатність особистості переключатися із однієї ідеї до іншої; вміння бачити взаємозв'язки між цими ідеями (наприклад, що із попередньої ідеї можна використати у наступній та навпаки); ця властивість передбачає здатність дитини до творчого ризику та парадоксів [61; 62];

оригінальність, яка передбачає здатність дитини до генерації нею певних ідей.

Саме це зумовлюється, головним чином, процесом навчання школяра. З цього приводу видатний дослідник у галузі дитячої психології, Ж. Піаже, вважав, що перші три року навчання у школі є найбільш сприятливими та значимими для розвитку дитячої творчості. Вони вважають, що дитина починає навчатися і у неї переважають основи доопераційного мислення, проте, під кінець шкільного навчання вона володіє основами операційного мислення, що виражається у поняттях [15; 54]. На думку Ж. Піаже, період молодшого шкільного віку у дітей активно розвиваються здібності загального та спеціального спрямування. Тому провідним завданням педагогів та батьків є сприяння розвитку цих здібностей;

допитливість вчені розглядають як здатність школяра виявляти стійкий інтерес до пізнання нового, відкритість та щире здивування. Дослідник вважає, що загальні здібності школяра можуть проявлятися лише у процесі набуття нових знань, які не є загальноприйнятими, у готовності дитини до прийняття нестандартних рішень. Завдяки цій характеристиці мислення, школяр здатний бачити усі взаємозв'язки та взаємозалежності між явищами або об'єктами. На думку Н. Іщенко, саме ці характеристики притаманні творчій особистості, яка внаслідок цього може генерувати нові ідеї та погляди, знаходити найбільш ефективні та нестандартні шляхи вирішення ситуацій, які також передбачають проблемний характер [31, с. 93];

смівлівість слід розглядати як здатність дитини, не лякаючись, вміти приймати рішення навіть у тих ситуаціях, які характеризуються невизначеністю, ризикуючи, доводити почате до кінця. Ця риса також є умовою розвитку та вдосконалення особистості: її вмінь та навичок, також її психічних функцій [7, с. 44].

Для розвитку творчості школяра також варто вказати на роль уяви, як здатності особистості створювати нові, оригінальні образи, які характеризуються новизною, неповторністю. Вчені (Т. Опалюк, О. Павлик) зазначали, що у період молодшого шкільного віку увага дитини розвивається досить активно і стрімко, хоча і характеризується спонтанністю. Уява виступає підґрунтям для розвитку творчого мислення дитини. Також вчені вважають, що саме уява та її розвиток є досить значимою діяльністю для дітей у цей період. За цих умов уява, головним чином, активно розвиваються у процесі навчальної діяльності школяра. У цьому випадку навчання є «сукупністю засобів зовнішнього, предметного вираження продуктивної уяви [50, с. 94]. Уява та її розвиток залежить від безпосереднього її збагачення через досвід дитини, через враження та образи, які формує уява. І чим вони різноманітніші, тим краще виявлятимуться творчі здібності учня [4, с. 281].

У розвитку творчої особистості учня початкових класів також вказано на значимість особистості педагога як зразка для наслідування. На дорослого, як на авторитет для наслідування молодших школярів вказано у дослідженнях С. Дубяги – це «могутня зброя у руках дорослого», як інтелектуальний засіб, який підвищує розвиток не лише розумових здібностей дітей, а й формує позитивне ставлення до діяльності через свободу, невимушеність, легкість.[48, с. 67].

Творча особистість учня початкової школи також характеризується такими психологічними факторами, як: рівень мотивації досягнення або мотивації, спрямованої на змагання, інтересом до певного завдання. Адже зовнішні мотиви є негативним чинником, який лише ускладнює процес творчості, розвиток творчих здібностей. Дослідниця О. Антонова підкреслює,

що присутність мотивації досягнень, мотивації змагання або мотивації соціального схвалення може утруднювати розвиток творчих здібностей та заважати самоактуалізації. [2, с. 8].

Узагальнивши все вище сказане, нами було визначено, що творча особистість - це унікальний об'єкт, який поєднує в собі різноманітні властивості та риси характеру. Ці якості формуються в процесі взаємодії особистості з навколишнім середовищем та відображають її спроможність до творчої самореалізації. Така особистість може виявити себе у різних сферах життя, але її успішність і результативність визначаються в залежності від контексту та вимог конкретної ситуації. Із огляду на вище зазначене, до провідних умов та чинників формування творчої особистості учня початкових класів належать (рис. 1.3.).

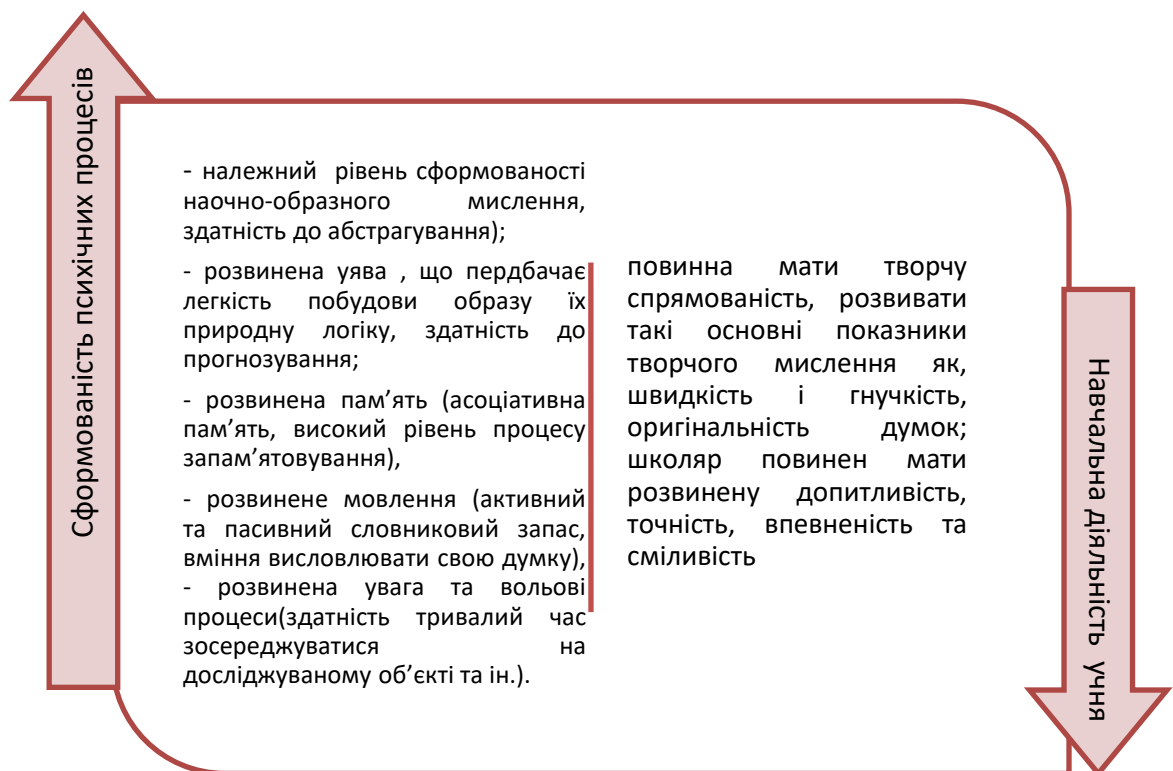

Рис. 1.3. Передумови розвитку творчої особистості молодшому шкільному віці; складено за [13; 14]

Отже, варто сказати, що розвиток творчої особистості учнів початкових класів має за основу процес навчальної діяльності, який передбачає належний рівень розвитку їх пізнавальних та психічних процесів: мислення, уваги, уяви, мовлення, а також від накопичення дітьми як системи знань,

вмінь та навичок, а також відповідного досвіду, який вони здобувають у процесі навчання. У процесі навчальної діяльності школяр вчиться узагальненим способам розумових дій, завдяки цьому у нього активно розвиваються пізнавальні процеси.

Також ученими зроблено акцент саме на особливій значимості мислення дітей для розвитку їх творчості, адже мислення дитини, розвиваються від наочно-образного та елементарного-образного до науково-понятійного, яке є підґрунтям для вияву творчості дитини.

Науковцями також наголошено на значимості авторитету дорослого у розвитку творчих здібностей дитини (педагогів та батьків), яких дитина наслідує, прислухається, спостерігає, накопичує знання та досвід, завдяки чому виявляє творчість у власних діях.

2.3. Потенціал технологічного підходу у питанні розвитку творчої особистості молодшого школяра

Одним із засобів вирішення проблем сучасної системи освіти є технологічний підхід, в основі якого - поняття «технологія» у освітній галузі загалом та у педагогічних процесах зокрема.

На думку дослідників [Ш. Амонашвілі, І. Барташнікова], технологічний підхід до виробничої сфери є невід'ємною рисою сучасного матеріального виробництва. Цей підхід означає застосування передових технологій і наукових досягнень у виробничому процесі, що дозволяє підвищити ефективність та якість продукції. Крім того, він є важливим показником високого рівня професіоналізму діяльності. [6, с. 20].

Доцільно також використовувати методи асоціативного сприйняття: «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Асоціативний куш», «Дерево знань», «Колір-настрій» та ін. Метод «мозковий штурм» також досить ефективний у розвитку творчого мислення школярів. Цей метод застосовується, коли діти, не маючи уявлення про предмет, висловлюють різні думки з цього приводу, а

потім вже роблять узагальнення. Така робота повинна передбачати обговорення, виконання завдання у групах.

Технології проблемного навчання також сприяють розвитку творчого мислення школяра. Використання проблемного навчання дійсно допомагає розвивати творче мислення учнів. Постановка перед ними завдань, що містять суперечності та вимагають пошуку власних висновків, спонукає до активної пізнавальної діяльності. Цей підхід сприяє формуванню навичок критичного мислення, аналізу та творчого підходу до розв'язання проблем. Проблемне навчання дійсно сприяє розвитку творчого мислення учнів. Коли учень самостійно шукає рішення завдань і вирішує проблеми, він розвиває критичне мислення та здатність до самостійного аналізу і висновків. Цей підхід допомагає учням стати більш активними учасниками навчального процесу і розвиває їхні творчі здібності. [24, с. 22].

Така робота не лише збагачує дітей певним запасом знань, але і сприяє розвитку їх критичного мислення, вчить працювати у групі, у парах.

Досить ефективною для розвитку співацьких умінь дитини, її естетичних здібностей, що є основою творчості, є позаурочна робота: музичні вечори, спектаклі, де школяр також вчиться основам хореографії у танцях, іграх, хороводах.

Як зазначає А. Меднік, досить ефективними прийомами роботи над музичним твором та засобами передачі дитиною своїх емоційних вражень, є малюнки (вдома, у школі, на художніх виставках). Також у процесі навчання музиці важливо проводити розпівки перед виконанням пісні, адже така робота краще налаштовує учнів на діяльність, яка передбачена на уроці. Наприклад, у 1-2 класах слід добирати просту мелодію, у 3-4 поступово її ускладнювати [79, с. 69]. Таку роботу доцільно також супроводжувати відповідними руховими діями, які оживляють урок, сприяючи руховій активності учнів. Також серед прийомів, які сприяють активізації дитячої думки, доцільно використати слухання аудіозаписів, добір яких повинен обов'язково пов'язуватися із навчальною програмою.

Із образотворчого мистецтва стане за доцільне проведення конкурсу дитячих творчих робіт, участь у художніх виставках, де учні зможуть показати свої малюнки, вироби із різних природних матеріалів або ж картини у певних нестандартних техніках (квілінг, плямографія та ін.), а також оцінити роботи один одного [4, с. 281].

На думку В. Сухомлинського, за вмілого педагогічного керівництва діяльністю, розвивається емоційна сфера особистості, її інтереси, мотиви, що спонукають до процесу творчості, до створення нового, педагог повинен пам'ятати, що позитивні емоції, які особистість переживає від слухання чи читання казок, оповідань, невеличких віршиків, від читання діалогів у ролях, є дуже цінним досвідом для неї, та, як наслідок, для розвитку її творчості, а також допомоги збагнути глибинний зміст таких «вічних» проблем: що є людина, що є історія, що є краса, що таке добро і зло, в чому сенс людського життя, звідки виник світ та інших [65, с. 190].

Розвиток творчого мислення ефективний також із застосуванням таких технічних засобів, як наочність (аудіозаписи, фільми, ілюстрації, картини), що цілком відповідає особливостям віку молодшого школяра, зацікавлює його, активізує емоційну сферу, інтереси, спонукаючи до створення чогось нового.

Дослідницькі методи на уроках у початкових класах включають в себе різноманітні завдання, які стимулюють учнів досліджувати, аналізувати та вирішувати проблеми самостійно. Це може включати в себе відповіді на питання шляхом власних спостережень, експериментів або досліджень. Розвиток дослідницьких умінь у початкових класах важливий для стимулювання творчого мислення та розвитку критичного мислення учнів. Хоча ці методи можуть вимагати більше часу та зусиль від вчителя, вони сприяють більш глибокому і продуктивному засвоєнню матеріалу.

Вчитель в початкових класах грає важливу роль у розвитку творчих здібностей учнів через застосування технологічного підходу. Він стимулює мисленнєві процеси учнів, такі як аналіз, синтез, абстрагування,

конкретизація, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення, які на їх основі засвоюють основні форми суджень та понять. Це допомагає розвивати творчість учнів і сприяє їхньому когнітивному розвитку.

На сучасному етапі спостерігається така тенденція розвитку освітнього процесу, як його технологізація, суть якої полягає в обґрунтуванні технологічного підходу у значенні однієї з провідних концептуальних засад реалізації освітньої діяльності.

На наш погляд, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій пов'язане з інтеграцією знань, умінь та навичок учнів, на розвиток її нешаблонності та креативності мислення, на формування позитивної мотивації до засвоєння нових знань.

Висновки до розділу 2

Теоретичний аналіз наукових джерел із проблеми формування творчої особистості учня початкових класів дає підстави стверджувати, не існує єдиної думки щодо визначення сутності поняття «творча особистість». Визначено особливості розвитку креативності молодших школярів, зокрема такі як :

- творча особистість характеризується активним розвитком пізнавальних процесів (мислення, уваги, уяви, пам'яті);
- творчу особистість характеризує процес творчої діяльності, за умовами якої створюється щось нове, оригінальне, те, що не існувало до цього;
- творчість учня початкової школи – це процес складний і багатогранний, який охоплює різні сфери її діяльності (музичну, ігрову, мовно-літературну тощо).

Було вивчено психолого-педагогічні аспекти формування творчої особистості учня початкових класів у науковій літературі. Ми з'ясували, що основною характеристикою творчої особистості є оригінальність думок та

ідей, вміння нешаблонно мислити. Результатом творчої діяльності особистості є суб'єктивна новизна продукту. Такі відкриття для людини можуть бути для неї чимось новим і незвичним, а не виконуватися по-шаблону.

Нами було визначено структуру творчих здібностей учнів початкових класів. Відповідно до цієї структури розроблено такі критерії розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку, як: когнітивна, мотиваційний, емоційно-ціннісний та поведінковий, а також виділено їх показники.

Окреслено потенціал технологічного підходу у питанні формування творчої особистості учнів початкових класів. Сутність технологічного підходу в широкому сенсі полягає у впровадженні у навчально-виховний процес педагогічних технологій для більш ефективного досягнення актуальних цілей навчання, виховання та творчого розвитку особистості. Він є основою формування критичного і нешаблонного мислення школяра, стимулюючи його пізнавальну активність до вивчення різноманітних дисциплін, та, відповідно, творчість.

Використання технологічного підходу на уроках у початковій школі має неоціненні можливості для розвитку творчого мислення дітей, адже спонукають до самостійного пошуку, вияву ініціативності, здатності висувати нестандартні ідеї. Завдяки правильно дібраним методам, засобам та прийомам (ігри, творчі вправи: «навпаки» або за аналогією), завдяки яким дитина вчиться мислити творчо, дитина стає не лише активним спостерігачем, але й активним учасником у процесі вивчення дисциплін естетичного циклу. До найбільш ефективних форм роботи на цих уроках відносять: нестандартні уроки, уроки-ігри, уроки-подорожі, уроки-вікторини.

При цьому виявлено можливості образотворчого мистецтва як ефективного засобу розвитку пошукової активності дітей, їх пізнавальних процесів, і, як наслідок, їх творчих здібностей.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

3.1. Вивчення стану розвитку креативності у молодших школярів

З метою вивчення проблеми розвитку креативності молодших школярів нами було розроблено експериментальне дослідження.

Мета експериментального дослідження полягала у визначенні рівня розвитку креативності молодших школярів; визначенні психолого-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

У психолого-педагогічному експерименті взяли участь 25 учнів 2-А класу Ліцею міста Житомира № 6 ім. В. Г. Короленка.

Завданнями емпіричного дослідження були такі:

- 1) розробити критерії, рівні і показники розвитку креативності молодших школярів;
- 2) з'ясувати рівень сформованості розвитку креативності молодших школярів;
- 3) визначити психолого-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва та реалізувати їх в процесі викладання образотворчого мистецтва в 2 класі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що існує значна кількість наукових підходів до визначення критеріїв розвитку креативності. Е. Торренс вважав, що абсолютно очевидними критеріями оцінки креативності є швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість. У нашій роботі опираємося на підхід Е. Торренса і дотримуємося наступних показників креативності:

- 1) Гнучкість творчого мислення – здатність швидко і легко знаходити нові рішення, проявляється в умінні знаходити альтернативні стратегії

вирішення проблем, швидко змінювати напрямок думки для вирішення будь-якої проблеми.

2) Оригінальність художнього образу малюнка – здатність висувати нові, оригінальні і несподівані ідеї, які відрізняються від загальноприйнятих, всім добре відомих. Виражається в характері і тематиці власних малюнків і творчих робіт.

3) Розробленість ідеї – здатність детально, творчо розробляти існуючі ідеї, здатність яскраво проявляється в деталізації і подробиці виконаної творчої роботи.

4) Продуктивність мислення – здатність до генерування великої кількості ідей. Виявляється і може оцінюватися за кількістю варіантів вирішення різноманітних проблем і продуктів діяльності.

Проаналізувавши наукові підходи до виявлення показників розвитку креативності, ми розробили критерії розвитку креативності молодших школярів, визначили три рівні розвитку креативності молодших школярів - низький, середній, високий.

I рівень (низький) – учні виконують завдання за зразком, або висувають нові ідеї, але вони не оригінальні, а загальновідомі, загальноприйняті. Виявляють стереотипне мислення, нерозвинену уяву й фантазію, низьку творчу ініціативу, не здатні швидко знаходити нові рішення, вчасно змінити способи вирішення завдань. Недостатньо велику кількість ідей втілюють, а отриманий продукт як правило не розроблений.

II рівень (середній) – учні під час виконання завдань використовують зразки та доповнюють їх новими, але недостатньо оригінальними і несподіваними ідеями. Швидко, в залежності від ситуації, знаходять нові рішення, проте виникають невеликі труднощі при знаходженні способів і напрямків для вирішення завдань. Учні висувають і втілюють значну кількість ідей, але в отриманому продукті недостатньо розроблені деталі.

III рівень (високий) – учні виявляють багату уяву та фантазію, мотивовані до пошуку нестандартного розв’язання завдання, висувають нові

оригінальні, нестандартні, несподівані ідеї. Отриманий продукт оригінальний і унікальний, ідеї не схожі на інші, загальноприйняті. Швидко, в залежності від ситуації, знаходять нові рішення, своєчасно змінює способи і напрямки для вирішення завдань, висувають і втілюють велику кількість ідей, отриманий продукт детально і творчо розроблений, що теж впливає на унікальність і оригінальність отриманого продукту.

Для детального з'ясування рівня розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку було проведено емпіричне дослідження шляхом виконання спеціальних завдань, дібраних відповідно до визначених нами критеріїв та показників оцінювання рівень розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку.

Для проведення емпіричного дослідження нами були підібрані методики відповідно до вікового розвитку учнів молодшого шкільного віку.

- оригінальність мислення – діагностичне завдання для виявлення оригінальності мислення методика «Неповні фігури» (Е. Торренс).
- гнучкість мислення – методика «Повторювані фігури» (методика Е. Торренса, адаптована А. Вороніним) (Додаток А).
- продуктивність мислення – методика «Завершення фігури» (Е. Торренс) (Додаток Б);
- розробленість ідеї – методика «Створюємо зображення з цифр і фігур» (А. Савенков).

1. Методика Е. Торренса «Неповні фігури».

Мета: Виявлення оригінальності мислення молодших школярів шляхом перетворення «нереального» на «реальне» у заданій ситуації шляхом усунення невідповідності.

Досліджуваним було запропоновано таку інструкцію: «Сьогодні ми будемо малювати цікаві картинки зі знайомих геометричних фігур. Подивись на свій лист, використовуючи цю фігуру, намалюй картину та придумай назву цієї картини». Учням пропонувалася одна з геометричних фігур,

зображена на чистому аркуші паперу (в центрі), кольорові олівці. На виконання завдання виділялось 10-12 хвилин.

Роботи оцінюються у балах (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

**Обробка та інтерпретація результатів за діагностичним завданням
«Неповні фігури» (Е. Торренс)**

Бал	Характеристика	Рівень
3 бали	Дитина легко виконує завдання. Одержаний малюнок унікальний, рідкісний і оригінальний. Виконаній роботі учень придумує незвичайну назву.	Високий
2 бали	На виконання завдання дитині знадобилося трохи більше часу, вийшов малюнок не досить оригінальний і унікальний. Назва до виконаної роботи проста, і всім звична.	Середній
1 бал	Дитина не співвідносить розміри малюнка, лінії прості. Малюнок не відрізняється оригінальністю. Назва або не придумана, або придумана просто.	Низький

Результати проведеної діагностики виявили:

- у 32% (8 чол.) учнів високий рівень. Ці учні легко взяли за виконання завдання, а отриманий малюнок оригінальний і рідкісний, а також не схожий на загальноприйняті. Придумані назви до малюнка незвичайні, незнайомі, нові;

- у 56% учнів (14 чол.) середній рівень. Ці діти досить легко взяли за роботу, але отримані малюнки недостатньо оригінальні і рідкісні, а більш

впізнавані і пересічні. Як і малюнки, назви придумані більш прості, не відрізняються незвичністю;

- у 12% (3 чол.) низький рівень. Учні не володіють нетрадиційними техніками малювання, застосовують прості лінії, розміри не пропорційні. Малюнки виконані прості, загальноприйняті, що не відрізняються оригінальністю. Назви придумані прості, з області простих предметів, а деякі малюнки залишилися без назв.

Кількісні результати проведеної методики представлені як діаграми на рис. 2.1.

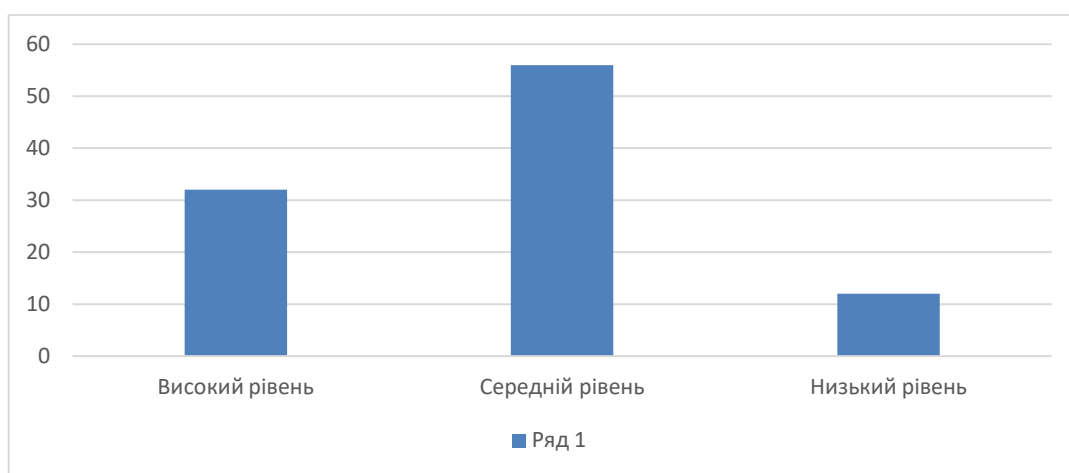

Рис. 2.1. Результати дослідження за методикою Е. Торренса «Неповні фігури»

За результатами досліджень у межах обраної методики, можна дійти попереднього висновку, що рівень креативного мислення, а саме оригінальності мислення дітей молодшого шкільного віку на середньому рівні.

2. Методика «Повторювані фігури» (методика Е. Торренса, адаптована А. Вороніним).

Мета: визначити гнучкість мислення, здатність швидко і легко знаходити нові рішення, здатність швидко перебудовуватися з однієї ідеї на іншу вчасно змінювати напрямок для вирішення будь-якої проблеми.

Допоміжний матеріал являє собою одні і ті ж фігури на білому аркуші паперу, олівці кольорові і простий, фломастери, кольорові ручки, воскові крейди. Порядок проведення.

Перед початком роботи створити сприятливу атмосферу. Діти не повинні знати, що їх діагностують. Просто, в звичайному робочому режимі виконувати завдання. Поставити перед дітьми бланк з недомальованою картинкою (однаковими фігурами). Додайте елементи, які було зазначено, у межах малюнку, застосовуючи творчий підхід, із збереженням основної структури малюнка. Ви можете розширювати малюнок будь-яким чином, обертаючи аркуш. Після того, як робота виконана, необхідно дати малюнкам назву, яку слід підписати в рядку під кожним із зображенням. Можна також написати особливості намальованого предмета або явища, функцію, яку виконує якийсь предмет. Пропонується домалювати незакінчені фігурки, постаратися придумати цікаві, несхожі, різноманітні сюжети.

Порядок оцінювання.

Показник гнучкості мислення необхідно оцінювати саме через здатність по максимуму висувати різноманітну кількість ідей, а також здатність дитини легко переходити від одного завдання до іншого, використовувати на свій розсуд, та різні шляхи для вирішення завдання або проблеми. Іноді показник гнучкості мислення оцінюють також і в ставленні до швидкості, тому що саме в даних показниках може спостерігатися максимальна кількість висунутих дитиною ідей, застосування різних прийомів, технік, способів і можливостей для виконання завдання. Тому малюнки слід оцінювати за показниками, наскільки були різноманітні ідеї, наскільки несхожі малюнки один на одного, чи використані різні матеріали, техніки, прийоми для виконання завдання.

Роботи оцінюються у балах (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

**Обробка та інтерпретація результатів за діагностичним завданням
«повторювані фігури» (методика Е. Торренса, адаптована А. Вороніним)**

Бал	Характеристика	Рівень
3 бали	Дитина поставила перед собою завдання, загальна кількість перетворених і несхожих один на одного малюнків, вміння перебудовуватися з однієї ідеї на іншу, несхожість з іншими учасниками.	Високий
2 бали	Дитина виділяє головне, ставить перед собою завдання, але деякі з малюнків мають щось спільне, тематику, вид, а також більше часу потрібно, щоб перейти від однієї ідеї до іншої.	Середній
1 бал	Малюнки не оригінальні, схожі один на одного, перетворення мінімальні. Потрібно багато часу, щоб придумати новий образ.	Низький

Результати проведеної діагностики виявили:

- у 16% учнів (4 дитини) – високий рівень гнучкості мислення. Ці діти поставили перед собою завдання, легко перемикалися з одного зображення на інше, знайшли альтернативні рішення поставлених завдань. Середній рівень.

- у 60% дітей (15 учнів) – середній рівень гнучкості мислення. Більше часу було потрібно на перелаштування від одного зображення до іншого. Отримані малюнки були схожі один на одного, мають загальну тематику.

- у 24% учнів (6 дітей) – низький рівень гнучкості мислення. Ці діти мінімально виконали перетворення, їм знадобився значний час на виконання завдання. Не всі малюнки були домальовані.

Кількісні результати проведеної методики представлені як діаграми на рис. 2.2.

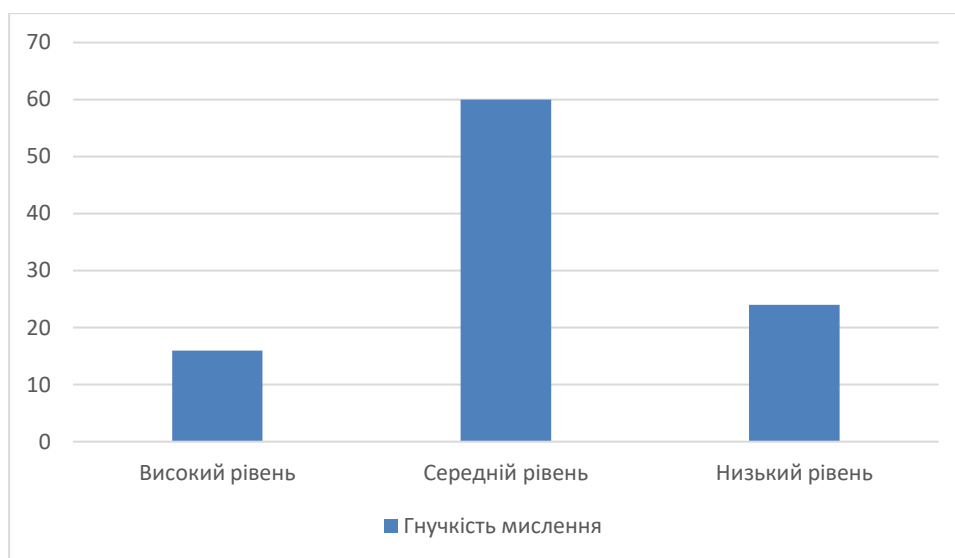

Рис. 2.2. Результати дослідження за методикою Е. Торренса
«Повторювані фігури»

За результатами досліджень у межах обраної методики, можна дійти попереднього висновку, що рівень гнучкості мислення дітей молодшого шкільного віку на середньому рівні.

3. Методика «Завершення фігури» (Е. Торренс).

Мета: дослідити здатність у дітей молодшого шкільного віку до генерування великої кількості ідей (продуктивність мислення).

Матеріал: аркуш білого паперу, на якому зображені десять незакінчених фігур, ручка, кольорові олівці, простий олівець.

Порядок проведення: розсадити дітей один від одного. Одна дитина за столом. Потім роздати листи, на яких зображені незакінчені фігури. Запропонувати дітям домалювати незакінчені фігури, а так само придумати назву до кожного малюнку. На виконання даної роботи відводиться 10 хвилин. Оцінюється дане завдання за кількістю варіантів вирішення

різноманітних проблем і продуктів діяльності. Яку кількість малюнків дитина встигла домалювати. Наскільки незвичайні ідеї. Загальноприйняті предмети (явища) намальовані, або ж намальовано щось невпізнанне, рідкісне.

Роботи оцінюються у балах (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

**Обробка та інтерпретація результатів за діагностичним завданням
«Завершення фігури» (методика Е. Торренса, адаптована А. Вороніним)**

Бал	Характеристика	Рівень
3 бали	У роботі дитина домалювала всі десять фігур, всі фігури вийшли цікавими, незвичайними, несхожі один на одного. Дитина застосувала різні засоби для виконання завдання.	Високий
2 бали	Продуктивність недостатньо висока. Образи недостатньо різноманітні, є фігури схожі одна на одну. Для виконання даного завдання дитина користувалася в основному тільки кольоровими олівцям.	Середній
1 бал	Деякі малюнки були незакінчені або повторюється один і той же малюнок кілька разів. При виконанні завдання дитина застосовувала тільки простий олівець або кулькову ручку.	Низький

Результати проведеної діагностики виявили:

- у 12% учнів (Здитини) – високий рівень продуктивності мислення. Ці діти домалювали всі десять фігур, а самі ж фігури були виконані

неординарно, малюнки не загальноприйняті, в роботі застосовувалися різні засоби.

- у 52% (13 учнів) – середній рівень продуктивності мислення. Ці діти недостатньо продуктивно виконали завдання, фігури були об'єднані загальною тематикою, а для виконання малюнків діти застосовували один з видів матеріалів, наприклад тільки кольорові олівці.

- у 36% (9 учнів) – низький рівень продуктивності мислення. Цим дітям не вдалося закінчити всі фігури, не всі були перетворені, тематично багато малюнків повторювалися, наприклад особа людини або морда тварини, повторювалися в декількох фігурах. У колірному рішенні теж не спостерігалось оригінальності, багато малювали простим олівцем

Кількісні результати проведеної методики представлені як діаграми на рис. 2.3.

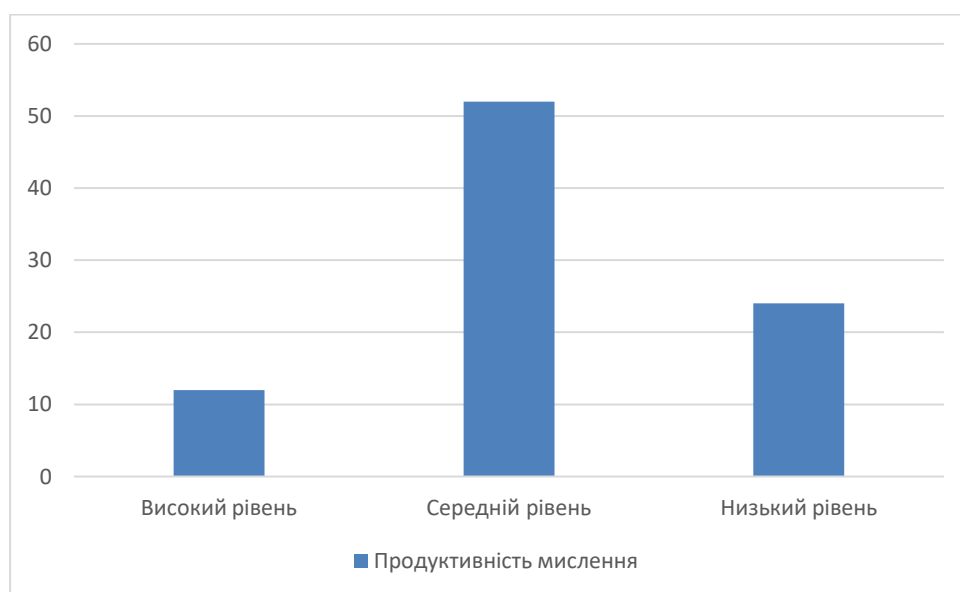

Рис. 2.3. Результати дослідження за методикою Е. Торренса
«Повторювані фігури»

За результатами досліджень у межах обраної методики, можна дійти попереднього висновку, що рівень продуктивності мислення дітей молодшого шкільного віку на середньому рівні.

4. Методика «Створюємо зображення з цифр і фігур» (А. Савенков).

Мета: дослідити здатність детально, творчо розробляти існуючі ідеї і малюнки, здатність яскраво проявляється в деталізації і подробиці виконаної творчої роботи.

Матеріал: аркуш білого паперу, на якому зображені цифри «2» і «8», а також букви «Ж», «М», простий і кольорові олівці.

Порядок проведення:

Перед початком виконання завдання необхідно створити сприятливу психологічну атмосферу. Загадати загадки про букви і цифри. Далі пропонується придумати і домалювати на аркуші паперу цифри і букви так, щоб вийшли зображення будь-яких предметів або живих істот. Також можна придумати свої букви або цифри і домалювати їх. Виконувати роботу необхідно приділяючи велику увагу деталям, щоб вийшов дуже незвичайний малюнок. Оцінюється дане завдання за кількістю перетворень і деталізації малюнків. Щоб малюнок був докладний.

Роботи оцінюються у балах (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

**Обробка та інтерпретація результатів за діагностичним завданням
«Створюємо зображення з цифр і фігур» (А. Савенков)**

Бал	Характеристика	Рівень
3 бали	В роботі учень допрацював всі запропоновані цифри і букви, малюнки вийшли цікавими, незвичайними, багато використаних деталей. Також учень придумав свої цифри або букви і їх видозмінив, допрацював.	Високий
2 бали	Дитина допрацювала всі запропоновані цифри і букви, малюнки вийшли цікавими, але недостатньо багаті деталями.	Середній

1 бал	Дитині не вдалося доопрацювати всі запропоновані цифри і букви, отримані малюнки прості, з малою кількістю деталей.	Низький
-------	---	---------

Результати проведеної діагностики виявили:

- у 16% учнів (4 дитини) – високий рівень розробленості ідеї. Діти виконали завдання приклавши максимум зусиль, детально розробили свої малюнки. Учні придумали свої букви і цифри, перетворили їх максимально, додаючи нові елементи. В результаті перетворень вийшли цікаві предмети і тварини.

- у 52% (13 учнів) – середній рівень розробленості ідеї. Ці діти допрацювали і змінили запропоновані букви і цифри, але змін і деталей недостатньо.

- у 32% (8 учнів) – низький рівень розробленості ідеї. Це учні, яким не вдалося доопрацювати всі запропоновані букви, а отримані малюнки прості, з мінімальними змінами.

Кількісні результати проведеної методики представлені як діаграми на рис. 2.4.

За результатами досліджень у межах обраної методики, можна дійти попереднього висновку, що рівень розробленості ідеї дітей молодшого шкільного віку на середньому рівні.

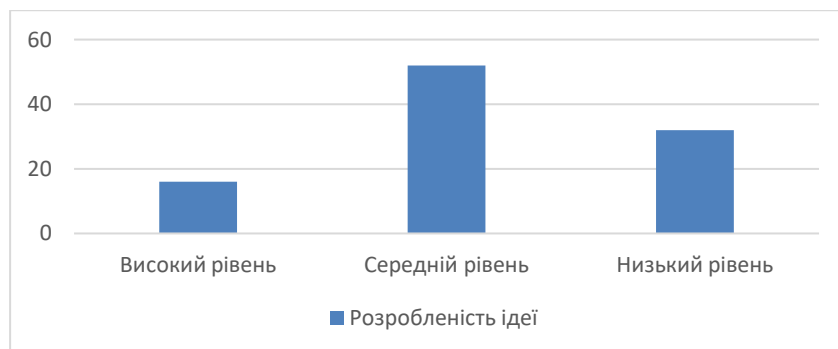

Рис. 2.4. Результати дослідження за методикою «Створюємо зображення з цифр і фігур» (А. Савенков)

Узагальнені результати констатувального експерименту, спрямованого на визначення рівнів розвитку креативності учнів наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Рівні розвитку креативності учнів (за результатами
констатувального експерименту)**

Критерій	Рівень розвитку креативності (%)		
	високий	середній	низький
оригінальність мислення	32	56	12
гнучкість мислення	16	60	24
продуктивність мислення	12	52	36
розробленість ідеї	16	52	32
Середнє значення	19	55	26

Аналізуючи отримані результати експериментального дослідження, можна зробити висновок, що у більшості учнів за всіма критеріями виявлено середній рівень розвитку креативності (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Результати дослідження рівня розвитку креативності
молодших школярів

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити наступні висновки: у дітей молодшого шкільного віку переважає недостатньо високий рівень розвиненості креативності. У основної частини молодших школярів (55%) рівень розвиненості креативності відповідав середньому рівню, у 26 % - низькому, і лише у 19% рівень розвитку креативності відповідав високому рівню розвитку.

Результати діагностики показали:

- за показником оригінальність мислення – більша частина учнів відчувала утруднення при виконанні завдань, в яких потрібно було придумати нові, оригінальні малюнки, несхожі на загальноприйняті. Завдання сприймали пасивно, а мислили інертно;

- за показником гнучкість мислення – учні розуміли суть завдання, але багато хто не міг швидко включитися в роботу, придумати образи, деякі учні бачили альтернативні шляхи вирішення проблеми і вибирали найбільш вдалий з них, проявляли незалежність, варіативність пошуку вирішення проблеми;

- за показником – продуктивність мислення більша частина учнів відчували труднощі в переході від однієї ідеї до іншої. Творчий продукт мав незавершений вигляд. Інша частина дітей у творчому продукті був завершений вигляд, але вони зробили мало малюнків. Лише деякі учнів придумали максимальну кількість малюнків, які відрізнялися оригінальністю;

- за показником розробленість ідеї – образи у більшій частині дітей цікаві, але не опрацьовані. Менша частина учнів представили незвичні образи, приділили велику увагу деталям.

Узагальнюючи, слід зазначити, що отримані результати дослідження підтвердили актуальність досліджуваної проблеми і були враховані при теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов, забезпечення яких спрямовані на розвиток креативності дітей молодшого шкільного віку.

Робота з розвитку креативних здібностей учнів має величезний позитивний вплив на їхні можливості та поведінку. З урахуванням результатів, можна сказати, що учні стали більш відкритими до творчої діяльності та виявляють активність у різних проектах та конкурсах. Це свідчить про позитивне відношення до самовираження та навчання. Також важливо відзначити, що учні стали більш впевненими у вираженні своїх ідей та думок, що сприяє їхньому особистісному розвитку. Усе це говорить про успішність програми розвитку креативності серед школярів. Батьки відзначають, що у дітей підвищилася зацікавленість навчанням.

3.2. Психолого-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва

Успішність розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва значною мірою залежить від психолого-педагогічних умов, які забезпечують цей процес. Тому вважаємо за необхідне обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Перш за все визначимо сутність дефініції «психологічні умови». Поняття «психологічні умови» було предметом дослідження багатьох науковців, які розглядали це поняття як психологічні обставини або умови, сукупність факторів, систему ресурсів, комплекс заходів, особливості психологічних процесів та ін.

Об'єктивні обставини в цьому контексті означають зовнішні умови та обставини, які впливають на педагогічний процес незалежно від бажань та дій особистості, наприклад, шкільні програми, матеріально-технічне забезпечення навчального закладу та інші зовнішні фактори. Суб'єктивні обставини включають вплив внутрішніх станів та внутрішніх факторів на психологічний процес, такі як мотивація учнів, професійні якості педагога та особистісні риси учасників освітнього процесу. Залежно від взаємодії цих

об'єктивних та суб'єктивних обставин формується цілісний продуктивний психологічний процес, який сприяє активній участі особистості в процесі навчання та виховання. [20, с. 291].

Н. Тверезовська та Л. Філіппова під психологічними умовами розуміють систему ресурсів, форм, методів, прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на розв'язання дослідницьких завдань. Психологічні умови включають в себе психологічні фактори, що впливають на індивіда, його поведінку, а також на процеси мислення та розв'язання проблем. Вони грають важливу роль у стимулюванні когнітивних процесів та сприяють успішному дослідженню. [47]. Як комплекс заходів, спрямованих на цілепокладання у освітньому просторі трактує психологічні обставини Ю. Чапюк [51].

Різновидом педагогічних умов виступають психолого-педагогічні умови. Вивчення питання формування освітньо-розвивального середовища НУШ визначає необхідність акцентування уваги саме на психолого-педагогічних умовах. Це пов'язано з тим, що в процесі реформування початкової освіти значна увага повинна приділятися питанням впровадження нових освітніх стандартів, формування середовища, сприятливого для розвитку компетентностей учнів, впровадженню діяльнісного та особистісно зорієнтованого підходів до навчання, що вимагає від освітньої установи відповідної організації навчально-виховного процесу.

В науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «організаційно-педагогічні умови».

О. Жигайло визначає психолого-педагогічні формування креативного мислення молодших школярів як сукупність можливостей, які сприяють ефективності вирішення освітніх завдань навчання та виховання, організаційних форм і матеріальних можливостей [19].

Аналіз літератури з теми дослідження дає нам підстави стверджувати, що основною функцією психолого-педагогічних умов є організація заходів впливу, які повинні забезпечувати цілеспрямоване, заплановане управління

психологічного процесу з метою досягнення цілей педагогічної діяльності. Таким чином, саме психолого-педагогічні умови сприяють ефективності вирішення певних педагогічних завдань, у тому числі і завдання з розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

В межах нашого дослідження важливими є погляди науковців на те, що на психолого-педагогічні умови суттєво впливають зовнішні та внутрішні фактори.

У результаті вивчення теорії розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва, було виділено такі психолого-педагогічні умови, що підвищують ефективність цього процесу (рис. 2.6):

- використання різних видів творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва;
- стимулювання творчої активності учнів;
- посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі.

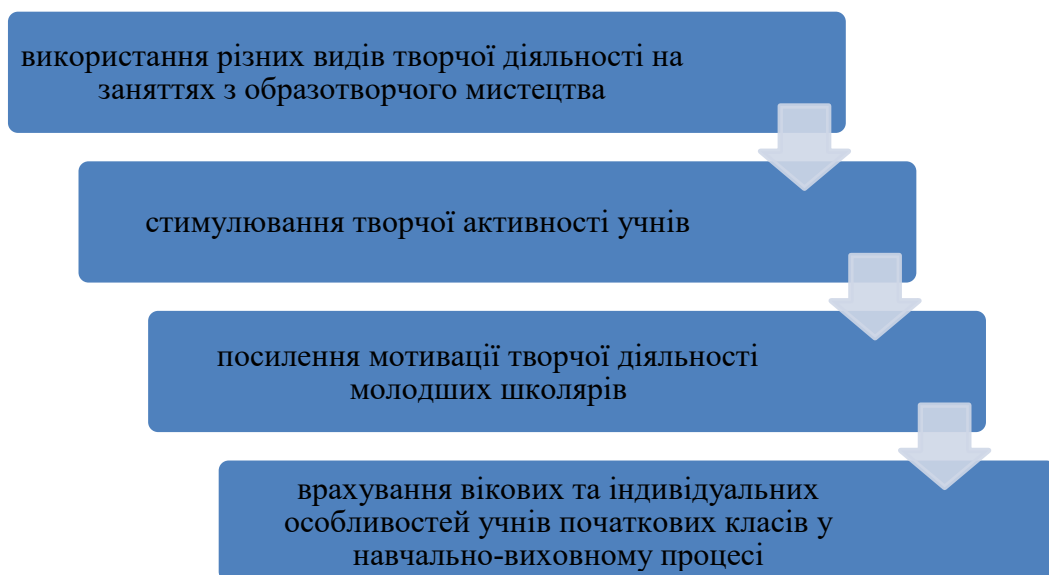

Рис. 2.6. Психолого -педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва

Охарактеризуємо зазначені психолого-педагогічні умови.

1. Використання різних видів творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва.

Активним засобом розвитку креативності учнів практична участь учнів у створенні творчих робіт, які вони малюють, ліплять із пластиліну, вирізають із паперу, картону тощо. Творчі завдання сприяють виникненню в уяві дітей яскравих образів і дозволяють систематично підтримувати інтерес до образотворчого мистецтва.

Для активізації ініціативи молодших школярів вчитель може запропонувати їм творчі завдання у вигляді дидактичних ігор, оскільки гра створює під час уроку атмосферу невимушеності, емоційної чуйності. Поступове ускладнення умов ігор, їх змісту сприяє збагаченню музичного досвіду та творчих можливостей учнів, розвиває їхню самостійність.

2. Стимулювання творчої активності учнів.

Відомо, що у молодших школярів яскраво проявляється творчий початок, вони надзвичайно винахідливі у передачі кольору, розміру, їм властива природна активність, віра у творчі можливості. Все це є цінним джерелом розвитку креативності молодших школярів. Творчість активізує пам'ять, мислення, спостережливість, цілеспрямованість, інтуїцію, що необхідно у всіх видах діяльності.

Стимулювання творчої активності - важлива психолого-педагогічна умова розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Стимулюючи творчу активність, особливу увагу варто приділяти використанню комплексних завдань, з метою розвитку всіх складових креативності у дітей молодшого шкільного віку у процесі образотворчої діяльності (гнучкості, оригінальності, продуктивності мислення, що є складовими креативного мислення, продукування ідей, що становить основу креативної уваги):

- для розвитку оригінальності мислення дітей важливо заохочувати їх у висуванні нестандартних ідей і думок, а також навчати їх використовувати

уяву для творчих завдань. Також важливо розвивати їхні емоційні реакції на творчі завдання, що може допомогти їм виражати себе креативно та оригінально. При цьому важливо виробляти у них впевненість у собі, щоб вони не боялися висловлювати свої думки навіть тоді, коли вони можуть здатися неординарними чи смішними на перший погляд. Активізація та розвиток творчого потенціалу дітей може забезпечити їх схильність до оригінального мислення, що допоможе їм у подальшому житті;

- для розвитку гнучкості мислення, необхідно розвивати вміння придумувати якомога більше ідей, образів, розвивати навички організації самостійної творчої діяльності, оперативний вибір прийомів у вирішенні поставленої творчої задачі, націленість на результат. Познайти з різними видами образотворчої діяльності, що в значній мірі полегшить дітям завдання у виборі виразних засобів і матеріалів;

- для розвитку продуктивності мислення необхідно розвивати здатність до генерування великої кількості ідей. Не заціклюватися на одному об'єкті, а легко переходити до вирішення нового завдання, створювати якомога більше продуктів, ідей, братися за новий проект і його модифікувати. В якійсь мірі необхідно навчити дитину вміти сконцентруватися на виконанні роботи, тому що тільки так можливо перемикається з однієї ідеї на іншу. А для розвитку кругозору, багатосторонньої уяви, необхідно постійно поповнювати «скарбничку» знань, образів, технік малювання;

- для розвитку ідеї необхідно познайти з різними техніками малювання, навчити бачити деталі, які спочатку не видно. Досліджувати об'єкти з різних сторін і властивостей, перетворювати продукт в інший, максимально відмінний від оригіналу. Не заціклюватися на загальноприйнятих образах, а самому змінити об'єкт максимально можливими способами;

- посилення мотивації творчої діяльності. Молодші школярі під час виконання творчої роботи намагаються опиратися на свої сили й можливості, набуті раніше вміння розв'язувати творчі завдання, існуючий емоційний та

інтелектуальний досвід. Разом з тим у них зазвичай виникають певні труднощі в цьому, їм важко скористатися тими можливостями, якими володіють. Насамперед це стосується мотивації творчої діяльності, уміння самостійно сприймати, осмислювати та узагальнювати вияви прекрасного в дійсності й мистецтві, передавати їх у процесі творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва [47,с. 135].

С. Гончаренко наголошує, що розвиток особистості відбувається в процесі діяльності, яка керується системою мотивів, притаманних конкретній особистості. Мотивація грає важливу роль у формуванні цілей, розвитку навичок та вирішенні проблем. Коли особистість має чітко сформульовані мотиви, це сприяє її особистісному росту та самовдосконаленню [9,с. 289]. В психологічному тлумачному словнику мотив розкривається як внутрішнє спонукання до діяльності на основі особистого інтересу [52, с. 264]. Тому підтверджується важливість мотивації у творчій діяльності молодших школярів. Чим сильніша мотивація дитини, тим більше вона буде зацікавлена та залучена до процесу творчості. Потреби у творчості та самореалізації дітей є ключовими чинниками, які спонукають їх до розвитку здібностей та обдарованості через взаємодію та спілкування з навколишнім середовищем. Розкриття потенційних можливостей дитини через творчу самореалізацію допомагає їй знайти своє місце у світі як активного творця. При цьому, як наголошує Л. Старовойт, творчість може бути пов'язана з усіма цими процесами, оскільки вона допомагає людині виражати себе, розвивати свої здібності, бути впевненою у собі та розвиватися як особистість. Творчість може стати можливістю для самореалізації та самовдосконалення, а також виявити ваш потенціал у будь-яких сферах вашого життя. [59, с. 263].

Таким чином, мотивації до творчої діяльності у молодших школярів є однією з найважливіших психолого-педагогічних умов у процесі розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

В зв'язку з чим, розвиток креативності у молодших школярів через образотворче мистецтво дійсно є важливим аспектом освіти. Учитель має

вміло стимулювати учнів до творчості, розвивати їхню уяву та сприяти самореалізації через художню діяльність. Важливо також забезпечити належну підтримку та мотивацію для учнів, щоб вони відчували себе впевнено та долучалися до творчого процесу на уроці.

Розроблені психолого-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва сприятимуть розвитку креативних здібностей.

3.3. Узагальнення результатів експериментального дослідження

За результатами констатуючого етапу експерименту нами було теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови, спрямовані на розвиток креативності дітей молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва. Розроблені психолого-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва було впроваджено в практику роботи в процесі викладання образотворчого мистецтва у 2 класі. У ході навчального експерименту ми ставили за мету перевірити твердження про те, що рівень розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва залежить від умов оптимально організованого педагогічного процесу, а саме:

- використання різних видів творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва;
- стимулювання творчої активності учнів;
- посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі.

Робота над розвитком креативності проводилася цілеспрямовано на кожному уроці образотворчого мистецтва, використовувалися різноманітні форми та методи роботи. Особливу увагу звертали на такі форми роботи: дидактичні ігри, творчі вправи, робота в парі, групі.

Однією з складових креативності молодших школярів є креативна (творча) уява, тому на уроках образотворчого мистецтва значна увага приділялася вправам на розвиток творчої уяви молодших школярів. Ці вправи, спрямовані на розвиток спостережливості та уяви, грають важливу роль у формуванні творчого мислення. Вони не лише сприяють розвитку здатності спостерігати навколишній світ і збирати факти, але й дозволяють використовувати цей зібраний матеріал для створення нових, унікальних ідей. Взаємодія між вправами на розвиток спостережливості та уяви допомагає людині бачити відразу більше можливостей і знаходити нестандартні підходи до рішення проблем. Спостереження можуть надихати нашу уяву, а уява в свою чергу може збагачуватися завдяки візуальним образам реальності. Цей процес взаємодії може сприяти розвитку креативності та уяви. Ми використовували наступні вправи: «Доторкніться до веселки», «Барви природи».

Вправа на розвиток творчої уяви «Доторкніться до веселки»

- *Закрийте очі, уявно доторкніться до веселки. Опишіть словами, що ви відчуваєте.*

- *Чим пахне веселка?*
- *Чому веселка швидко зникає?*
- *Яким стало б життя людей, як змінилася природа, якщо веселка з'явилася на цілий день?*

Вправа на розвиток творчої уяви «Барви природи»

Учні отримують карточки із словами: ліс, поле, озеро, море, річка, гора, небо і т.д.

Вчитель. – Художник шукає безліч кольорів і відтінків для написання пейзажу. Які кольори дарують йому ліс, поле, озеро, море, річка, гора, небо..?

Потім вчитель пропонує заплющити очі і під музику здійснити уявну подорож до лісу (поля, озера, моря, річки...). Після цього кожен замальовує фарби природи, що виникли в його уяві у вигляді кольорових хвилястих ліній.

За малюнками один одного учні відгадують, в якому уявному місці побували однокласники, і пояснюють свою думку.

Дидактична гра на розвиток творчої уяви «Чарівний будиночок»

- Придумай казковий будинок для незвичайного героя із кольорового паперу. Наприклад, будиночок для сніжинки, промінчика.

Матеріал: клей, кольоровий папір, альбомний лист

Значних можливостей для розвитку творчої уяви молодших школярів має техніка «Роздмухування плям». Використовуючи цю техніку, учні на уроці створювали фантастичних істот, казкового лева, лісовичка (див. додаток В).

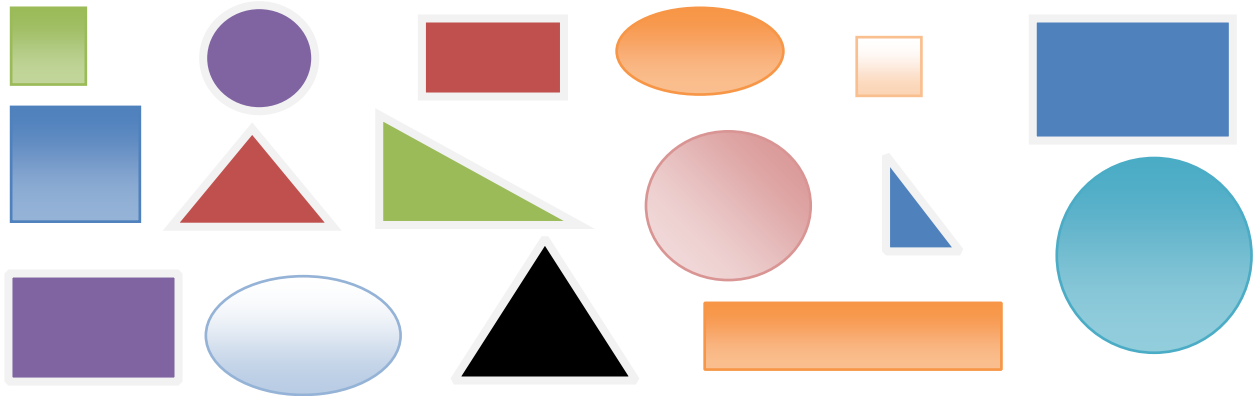
Цікавими вправами на розвиток креативної уяви учнів початкових класів засобами образотворчого мистецтва є творчі завдання, в яких дітям пропонується створити незвичний предмет, малюнок. Приклади творчих завдань на розвиток креативної уяви наведено в додатку Г.

Наступною складовою креативності, яку ми розвивали на уроках образотворчого мистецтва є креативне мислення. У якості творчих ігор, що сприяють розвитку креативного мислення засобами образотворчого мистецтва використовували такі ігри, які містять завдання асоціативного характеру, ігри на протиставлення, логічне міркування: «Незавершений малюнок», «Будуємо ланцюжок», «Десять прикладів», «Порівняй», «Чародії», «Що трапиться, якщо?», «Ким (чим) буде?», «Знайди нове призначення», «Уяви себе», «Що на що схоже?», «Придумай і намалюй», «Кольорове слово», «Чотири скріпки», «Друдли» тощо (див. додаток Д).

Вправа на розвиток креативного мислення «Малюємо фігурами»

Мета: розвивати креативне мислення, творчу уяву, спостережливість, естетичний смак.

Педагог пропонує вирізані з кольорового картону 16 різних за розміром і кольором кругів, овалів, трикутників квадратів та прямокутників.

Треба викласти будь-який малюнок з цих геометричних фігур, при цьому слід використати всі фігури.

Дидактична гра на розвиток креативного мислення «Перевертиші»

Дітям пропонуються набори з 20 карток із схематичними зображеннями на них будь-яких предметів або простих геометричних фігур. У кожному наборі п'ять комплектів по чотири картки із зображенням однієї і тієї ж фігури, але у різних просторових ракурсах.

Дається установка домалювати ці фігури до будь-якого цілісного зображення, не змінюючи при цьому їх просторового розташування.

Дидактична гра на розвиток креативного мислення «Домалюй картинку»

Дітям пропонуються картки зі спрощеними схематичними зображеннями предметів та незакінченими лініями невизначеного характеру, які треба домалювати так, щоб вийшла картина, наприклад, чарівного лісу. Можна розробити теми: "Чарівний ліс", "Казкова галявина", "Підводне царство" і т.д.

Дидактична гра на розвиток креативного мислення «Чоловічок з фігур»

Із геометричних фігур складіть чоловічка.

Матеріал: клей, кольоровий папір, альбомний лист, шаблони

Важливим напрямком роботи з розвитку креативності молодших школярів є робота з посилення мотивації творчої діяльності, яка сприяє

формуванню пізнавального інтересу, творчої активності учнів. Творча активність школярів на уроках образотворчого мистецтва не виникає сама по собі, її треба стимулювати, створити відповідну атмосферу. Найефективніший прийом щодо цього – застосування ігрових ситуацій, завдяки яким значно зростає інтерес дітей до навчання. У формуванні стійкого інтересу до навчання, творчих здібностей до зображувальної діяльності ми використовували творчі ігри, які передбачали формування вміння переносити набуті навички у змінені умови. Ці ігри не тільки стимулювали активну пошукову діяльність дітей, але й дозволяли створити позитивний емоційний настрій у школярів, ситуації успіху.

Робота на уроках образотворчого мистецтва буде приносити дітям задоволення у тому випадку, коли вони будуть бачити позитивний результат своєї праці, тобто їм має подобатися продукти діяльності, які вони створюють. Щоб учні отримували задоволення від творчості, вони мають володіти навичками практичної діяльності, при цьому в процесі виконання роботи їхні рухи мають бути чіткими, вправними, скоординованими, лінії точними. З цією метою на уроках образотворчого мистецтва у 2 класі використовували наступні вправи:

1. *«Дорисуй візерунок».*

Дітям пропонується продовжити візерунок на вазі.

2. *Дидактична гра «Симетрія».*

Намалюй симетричний візерунок.

3. *Дидактична гра «Асиметрія».*

Домалюй асиметричний візерунок

З метою перевірки ефективності розроблених психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток креативності дітей молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва нами було здійснено контрольне тестування. Учням було запропоновано виконати завдання для виявлення оригінальності мислення - методика «Неповні фігури» (П. Торренс);

для виявлення гнучкості мислення – методика «Повторювані фігури» (методика Е. Торренса, адаптована А. Вороніним);

для виявлення продуктивності мислення – методика «Завершення фігури» (П. Торренс);

для виявлення розробленості ідеї – методика «Створюємо зображення з цифр і фігур» (А. Савенков).

Загальні результати оцінювання щодо рівнів розвитку креативності учнів за результатами формувального експерименту наведено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Рівні розвитку креативності учнів (за результатами
формувального експерименту)**

Критерій	Рівень розвитку креативності (%)		
	високий	середній	низький
оригінальність мислення	44	48	8
гнучкість мислення	34	50	16
продуктивність мислення	28	48	24
розробленість ідеї	24	56	20
Середнє значення	32,5	50,5	17

Загальні результати контрольного оцінювання розвитку креативності учнів показали, що близько половини учнів за всіма критеріями виявили середній рівень розвитку креативності, у третини молодших школярів – високий рівень.

Аналізуючи отримані дані рівнів розвитку креативності учнів за результатами формувального експерименту, можна зробити висновок, після впровадження психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток креативності дітей молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва в навчально-виховний процес за результатами контрольного оцінювання виявлено позитивну динаміку у процесі розвитку всіх складових креативності молодших школярів. Високий рівень здобули 32,5% учнів (на початку експерименту – 19%), середній – 50,5% (на початку експерименту – 55%), низький – 17% (на початку експерименту – 26%).

Динаміка рівнів розвитку креативності учнів засобами образотворчого мистецтва за результатами констатувального та формувального етапів експерименту представлена на рис. 2.7.

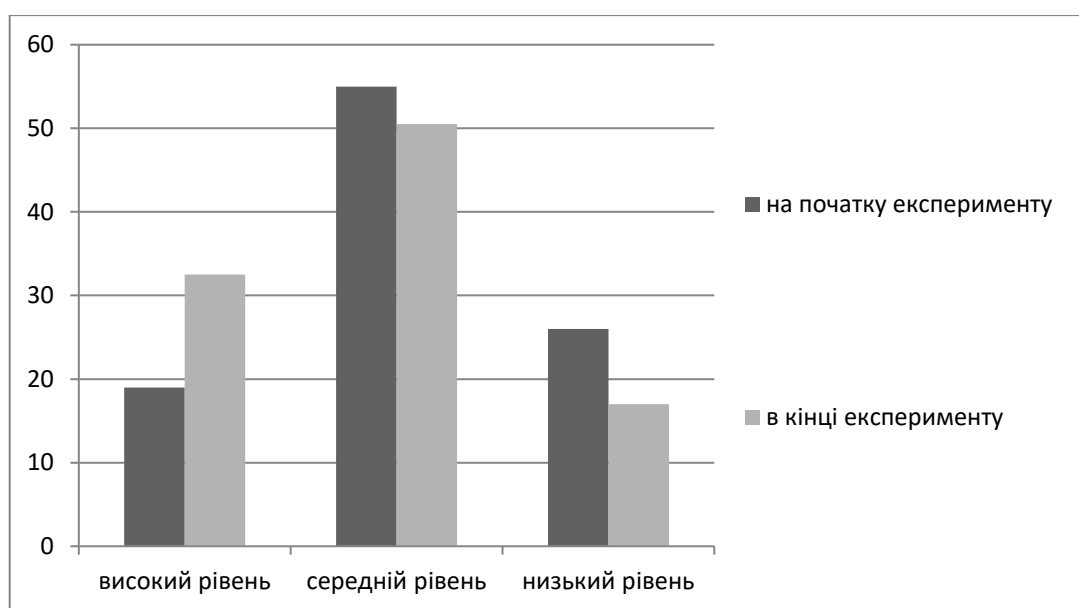

Рис. 2.7. Динаміка рівнів розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва за результатами констатувального та формувального етапів експерименту

Представлені результати розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва за результатами констатувального та формувального етапів експерименту підтверджують ефективність розроблених психолого-педагогічних умов.

Висновки до розділу 3

У розділі представлено зміст та результати дослідження розвитку креативності молодших школярів; проаналізовано психолого-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

З метою дослідження розвитку креативності молодших школярів було розроблено критерії розвитку креативності молодших школярів, визначено три рівні розвитку креативності молодших школярів відповідно до виділених нами структурних компонентів креативності та показників (низький, середній, високий).

Для детального з'ясування рівня розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку було проведено констатувальне дослідження шляхом виконання діагностичних завдань, дібраних відповідно до визначених нами критеріїв та показників оцінювання рівня розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку: діагностичне завдання для виявлення оригінальності мислення - методика «Неповні фігури» (П. Торренс); діагностичне завдання для виявлення гнучкості мислення – методика «Повторювані фігури» (методика Е. Торренса, адаптована А. Вороніним); діагностичне завдання для виявлення продуктивності мислення – методика «Завершення фігури» (П. Торренс); діагностичне завдання для виявлення розробленості ідеї – методика «Створюємо зображення з цифр і фігур» (А. Савенков).

Результати дослідження стану розвитку креативності молодших школярів показали, що у дітей молодшого шкільного віку переважає недостатньо високий рівень розвиненості креативності за всіма показниками. У основної частини молодших школярів (55%) середній рівень розвиненості креативності відповідав середньому рівню, у 26 % - низькому, і лише у 19% рівень розвитку креативності відповідав високому рівню розвитку. Зокрема, за показником оригінальність мислення – більша частина учнів відчувала

утруднення при виконанні завдань, в яких потрібно було придумати нові, оригінальні малюнки, несхожі на загальноприйняті. Завдання сприймали стримано, а мислили інертно; за показником гнучкість мислення – учні розуміли суть завдання, але багато хто не міг швидко включитися в роботу, придумати образи, деякі учні бачили альтернативні шляхи вирішення проблеми і вибирали найбільш вдалий з них, проявляли незалежність, варіативність пошуку вирішення проблеми; за показником – продуктивність мислення більша частина учнів відчували труднощі в переході від однієї ідеї до іншої. Творчий продукт мав незавершений вигляд. Інша частина дітей у творчому продукті був завершений вигляд, але вони зробили мало малюнків. Лише деякі учнів придумали максимальну кількість малюнків, які відрізнялися оригінальністю; за показником розробленість ідеї – образи у більшій частині дітей цікаві, але не опрацьовані. Менша частина учнів представили незвичні образи, приділили велику увагу деталям.

Узагальнюючи, слід зазначити, що отримані результати дослідження підтвердили актуальність досліджуваної проблеми і були враховані при теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних умов, забезпечення яких спрямовані на розвиток креативності дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та результатів емпіричного дослідження дозволив виділити наступні психолого-педагогічні умови, що підвищують ефективність розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва: використання різних видів творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва; стимулювання творчої активності учнів; посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі.

Розроблені психолого-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва було впроваджено в практику роботи в процесі викладання образотворчого мистецтва у 2 класі. Контрольне тестування є важливим інструментом для оцінки ефективності

психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток креативності дітей. Результати такого тестування дозволять зрозуміти, наскільки успішно було досягнуто мети і, які можливі покращення можна внести у процес навчання. Дослідження показують, що активно залучені до творчості діти в молодшому шкільному віці розвивають кращі когнітивні та соціальні навички. Для стимулювання креативності дітей рекомендується використовувати різноманітні наочні матеріали, проводити творчі майстер-класи та заохочувати самовираження через малювання, музику або театр. Важливо створити стимулююче середовище, де діти можуть вільно експериментувати та розвивати власний унікальний стиль.

За результатами формувального експерименту, можна зробити висновок, після впровадження психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва в навчально-виховний процес за результатами контрольного оцінювання виявлено позитивну динаміку у процесі розвитку всіх складових креативності молодших школярів. Високий рівень здобули 32,5% учнів (на початку експерименту – 19%), середній – 50,5% (на початку експерименту – 55%), низький – 17% (на початку експерименту – 26%).

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі з'ясовано сутність поняття «креативність» у науковій літературі; розглянуто особливості розвитку креативності молодших школярів; проаналізовано можливості розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва; досліджено стан розвитку креативності у молодших школярів; визначено організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

На основі здійсненого аналізу наукових джерел було сформульовано визначення поняття креативність, яку будемо розуміти як властивість особистості, що проявляється в творчому процесі, яка полягає в умінні створювати незвичайні, оригінальні продукти шляхом застосування оригінальних методів розв'язання поставлених завдань.

Вивчення наукових джерел дало змогу у складі креативності молодших школярів виділити наступні компоненти: креативні здібності, креативне мислення, креативну уяву. Креативні здібності молодшого школяра дійсно є важливими для розвитку його особистості. Вони допомагають дитині розвивати свою уяву, творчий потенціал та уміння думати нестандартно. Важливо стимулювати ці здібності у дитини через цікаві завдання та проекти, що допоможе розкрити її таланти та забезпечити повноцінний розвиток у процесі цієї діяльності та включають такі компоненти: дивергентне мислення, здатність генерувати велику кількість ідей, творчу мотивацію, натхнення, володіння прийомами творчості тощо. Креативна уява - це здатність створювати нові образи та ідеї, навіть коли у нас немає готового опису чи зображення для вихідної точки, що дозволяє нам думати за межами установлених рамок і знаходити нові, нестандартні рішення для завдань. Через поєднання креативної уяви та пізнавального процесу, ми можемо досягати значних досягнень у різних галузях життя. Вона пов'язана із творчою діяльністю людини. Креативне мислення молодших школярів є

особистісною характеристикою, що полягає у здатності породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення

На основі вивчення наукових праць з'ясовано, що одним із ефективних засобів розвитку креативності молодших школярів є образотворче мистецтво.

Досліджено стан розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Визначено, що у основної частини молодших школярів виявлено середній рівень розвитку креативності: учні під час виконання завдань використовують зразки та доповнюють їх новими, але недостатньо оригінальними і несподіваними ідеями, досить швидко, в залежності від ситуації, знаходять нові рішення, проте виникають невеликі труднощі при знаходженні способів і напрямків для вирішення завдань; вони висувають і втілюють значну кількість ідей, але в отриманому продукті недостатньо розроблені деталі.

Доведено, що розвиток креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва буде ефективним за умови дотримання низки психолого-педагогічних умов, а саме: використання різних видів творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва; стимулювання творчої активності учнів; посилення мотивації творчої діяльності молодших школярів; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі.

Результати контрольного оцінювання розвитку креативності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва, проведеного після впровадження розроблених психолого-педагогічних умов в навчально-виховний процес, засвідчили, що відбулася позитивна динаміка у розвитку всіх складових креативності молодших школярів, що підтверджує ефективність розроблених психолого - педагогічних умов.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку роботи вбачаються у дослідженнях психолого – педагогічних умов, які сприятимуть розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі*: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 14-41.
2. Антонішева В.Л. Визначення сутності поняття креативності в психолого-педагогічній науці. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 14, книга II. С. 11–18.
3. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис.канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
4. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв’язання навчальних завдань: автореф. канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2014. 19 с.
5. Воронюк І. В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів: автореф дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 21 с.
6. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2016. 416 с.
7. Воронюк І.В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів/ Авторефдис. канд. психолог. наук - спец.19.00.07 - педагогічна та вікова психологія - К.: Нац.пед.ун-т ім.М. П Драгоманова, 2003. 20 с.
8. Гергель Є.Л. Психологічні особливості формування креативних здібностей у підлітковому віці: дис.. кандидата психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 289 с.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

10. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх вчителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00. Тернопіль, 2008. 192 с.
11. Демченко І. І., Пічкур М. О. Близнюк Т. О. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: Монографія. К.: Оміда, 2009. 218 с.
12. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/i. (Дата звернення 02.10.2022).
13. Добровольська Н.В. Формування креативності майбутніх менеджерів невиробничої сфери засобами ділових ігор: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 213 с.
14. Дунаєва О.М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2008. 23 с.
15. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. 2012. № 7. С. 135-138.
16. Дяченко О. М. Розвиток уяви молодшого школяра. Одеса, , 2015. 197 с.
17. Дяченко О.М. Проблема розвитку творчих здібностей. Питання психології. 1996. №5.
18. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
19. Жигайло О. О. Психолого-педагогічні аспекти формування креативного мислення дітей молодшого шкільного віку. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць КНПУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2015. Випуск 12. С. 393–401.
20. Закон України № 2145-VIII “Про освіту”
21. Занюк С. С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 304 с.

22. Іванченко А.О. Психологія креативності особистості: теоретико-методологічний та прикладний аспекти : автореф. дис. ... доктора психол. наук : спец. 19.00.01. Харків, 2017. 40 с.
23. Кардашов В.М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: К.: Видавничий Дім «Слово», 2007. 296 с .
24. Коберник Г. І. Індивідуалізація й диференціація навчання в початкових класах: теорія та методика. К. : Науковий світ, 2002. 232 с.
25. Колективна монографія
- SCIENTIFIC MULTIDISCIPLINARY MONOGRAPH «THEORETICAL AND APPLIED FOUNDATIONS OF INNOVATION IN MODERN SCIENCE»
(«Теоретико-прикладні основи інновації в сучасній науці »
(Decision No 02-2024/1, с. 76 – 84)
26. Колективна монографія
- SCIENTIFIC MULTIDISCIPLINARY MONOGRAPH «SCIENCE IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE CHANGES»
(« Наука в контексті інноваційних змін » (Decision No 05-2024/1, с. 48 – 60)
27. Корольова Л. М. До проблеми розвитку креативності молодших школярів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 1. С. 25-29.
28. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К. : Рад. шк., 1989. 608 с.
29. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей : навчальний. посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2003. 173 с.
30. Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2018. Вип. 5. 108 с.
31. Курмишева Н. Креативність як складова компетентності педагогічного працівника. *Педагогічні науки*. 2015. № 64. С. 23–28.

32. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 448 с.
33. Лейтес Н.С. Ознаки дитячої обдарованості. Психологічні науки. 2013. № 4. 13-18 с.
34. Лук А.Н. Психологія творчості. Київ : Наука, 1978. 125 с.
35. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посібник. К. : Знання-Прес, 2007. 656 с.
36. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання УРСР, 1989. 36 с.
37. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості. Обдарована дитина. 2014. № 6.
38. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі. Х. : Ранок, 2006. 130 с.
39. Ничкало С. Мистецтвознавство. Короткий тлумачний словник. Київ: Критика, 1999. 216 с.
40. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: [монографія] / за ред. проф. О.Є. Антонової. Житомир, 2017. 158 с.
41. Павленко В.В. Розвиток креативності учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. *Проблеми освіти: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип.92. С. 106–111.
42. Павлик О.А. Дидактичні умови формування творчої особистості молодшого школяра на уроках української мови як другої. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2015. Вип. 67. 113-118 с.
43. Педагогічна психологія: навч. посібник / за ред. А. Раєна. Днепропетровськ.: вид-во А. И. Герцена, 2016. 152 с.
44. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.

45. Петришин Л.Й. Структура креативності майбутніх соціальних педагогів у контексті фахової підготовки. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 3. С. 63-75.
46. Половіна О. А. Педагогічний супровід образотворчої діяльності дітей: розширюємо можливості, збагачуємо досвід. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 9.С. 45-50.
47. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К., 2016. 135 с.
48. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. Степанов. Київ: «Академвидав», 2006. 424 с.
49. Психологія / За ред. В.А. Крутецького. К.: Вища школа, 2017. 304 с.
50. Психологія: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л.Трофімова. 2-ге вид.,стереотип. К.: Либідь, 2016. 558 с.
51. Роєнко Л.М. Теорія і технології вивчення освітньої галузі «Мова і література». Курс лекцій: Посіб. для студентів та учителів почат. кл. Умань, 2015. 126 с.
52. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Абрис, 1997. 416 с.
53. Савченко О.Я. Початкова освіта в контексті ідей нової української школи. Початкова освіта : Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О.Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. 210 с.
54. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для вищ. навч. закл., 2-ге вид. Київ : Грамота, 2013. 504 с.

55. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: [монографія]. Київ : Поліграфкнига, 1996. 406 с.
56. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання : монографія. Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2000. 421 с.
57. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
58. Смульсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту: Монографія. К.: Нора-друк, 2016. 298 с.
59. Старовойт Л.В. Педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання. *Наукові записки*. Тернопіль: ТНПУ, 2010. С. 261-266.
60. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2015. 520 с.
61. Суржанська В.А. Розвиваємо творчі здібності. Харків : Основа, 2017. 112 с.
62. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Т.3. Серце віддаю дітям. К.: Наука, 1999. 178 с.
63. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Вибр.твори: В 5-ти т.-К., 1970. Т.3. 555 с.
64. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 90–92.
65. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
66. Ткаченко Л.І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9-10 (28-29). С. 32-35.
67. Туриніна О.Л. Психологія творчості: Навч. Посіб.К.: МАУП, 2007. 160 с.
68. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх вчителів музики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2004. 219 с.

69. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. Посібник. К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. 542 с. (Альма-матер). Чапюк Ю.С. Дидактичні умови розвитку креативного мислення молодших школярів у процесі навчання іноземних мов: дис... канд. пед. наук: 13.00.09. Луцьк, 2017. 232 с.
70. Храбан А.А. Ідентифікація інтелектуального розвитку учнів в задачі оптимізації педагогічної діяльності. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2013. № 2. 101-115 с.
71. Черепковська Н.І. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей Обдарована дитина. 2006. №1. 18-21 с.
72. Чорна Л.Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів. Психологічна газета. 2001. №2. 42-46 с.
73. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Х.: Прапор, 2004. 640 с.
74. Шахіна І. Ю., Цимбал, Т. О. Формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні наук». 2018. № 4. С. 125-131.
75. Шрагіна Л. І. Технологія розвитку креативності Київ: Шкільний світ, 2010. 160 с.
76. Явоненко М.В. Система творчих завдань міжпредметного характеру як засіб розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів. Дисертація...к.пед.н., Ч. 2009. 280с .
77. Яковлева Є.Л. Психологічні аспекти розвитку творчого потенціалу особистості. Одеса, Флінта, 2014. 224 с.
78. Fromm E. The creative attitude / E.Fromm. – New York: Harper & Row, 1959.
79. Torrance E.P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs, W.J., 1964. 234 p.